

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

BEDENKINGEN BIJ EEN ACTUEEL FENOMEEN : HET «VERZETSTERRORISME»

Rede uitgesproken door de procureur-generaal G.J.Y. Verhegge op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 1 september 1978

Art. 351 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt o.m. dat de procureur-generaal op de bijeenkomst van het hof van beroep, in algemene en openbare vergadering na de vakantie, een rede houdt over een bij die gelegenheid passend onderwerp.

1. Ik heb mij voorgenomen U te spreken over sommige aspecten van het terrorisme.

Het is een actueel fenomeen, dat aanleiding kan geven tot strafvervolgingen en gerechtelijke beslissingen. Het ligt ten grondslag aan internationale verdragen welke door België ondertekend zijn, en waarvan sommige ook door onze interne wetgeving geratificeerd werden. Verder is het een voorwerp van heftige meningsverschillen ook onder juristen, en is het van die aard dat het niet alleen aan personen en goederen schade kan toebrengen, maar ook de structuren van Staten zelf in gevaar kan brengen, soms ten gevolge van overreactie op het fenomeen zelf. Dit is het geval met Uruguay waar de bestrijding van de Tupamaros heeft geleid niet alleen tot hun uitschakeling maar tevens tot de vernietiging van de rechtsstaat zelf en het instellen van een militaire dictatuur.

2. Ik zal het vooral hebben over individueel politiek terrorisme, het zogenaamde «verzetsterrorisme»¹, dus niet over staatsterrorismen en terrorisme gepleegd door nationale bevrijdingsbewegingen, noch over daden van terrorisme zonder enige politieke motivering, zoals gijzeling uitsluitend gepleegd uit misdadig winst oogmerk².

¹ DAUTRICOURT, «Heden terror - morgen terror», in *Liber amicorum H. Bekaert*.

² De zaken Apers, Bracht in België, of nog bedreigingen tot vergiftiging van frisdranken met het oog op het afpersen van belangrijke

3. De omstandigheid dat ons land voorsnog van politiek terrorisme gespaard is gebleven, is m.i. niet van die aard dat wij onverschillig kunnen blijven ten aanzien van wat in talrijke landen van West-Europa, en verder in de wereld op dat stuk gebeurt.

De politieke eenmaking van West-Europa is een waarschijnlijkheid — Europese parlementsverkiezingen zullen plaatshebben tussen 7 en 10 juni 1979³. De gewilde permeabiliteit van de nationale grenzen van de verdragsstaten van de E.E.G., het vrij verkeer voor de personen, de gemeenschappelijke markt voor de goederen, ondernemingen en diensten⁴, bevorderen ook de internationalisering en de toeneming van de zware misdadigheid.

Trouwens door de vermenigvuldiging en de snelheid van de transportmiddelen, de overal doordringende massa-media—pers, radio, T.V.—, groeit de onderlinge af-

bedragen; zie *Knack* van 30 november 1977 — «Stille terreur in Brussel».

³ Zie Besluit en Akte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europese Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen, zoals ondertekend door de Raad van Ministers van Buitenlandse Zaken van de E.E.G. op 20 september 1976 te Brussel. Het wetsontwerp tot goedkeuring van voornoemd besluit van de Raad van de Europese gemeenschappen werd goedgekeurd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 8 december 1977 en op 22 februari 1978 door de Senaat. Het wetsontwerp van «uitvoeringswet» werd op 2 december 1977 op het bureau van de Kamer van Volksvertegenwoordigers neergelegd (*Parl. Doc.*, 1977-78, nr. 195).

Zie het besluit van de Europese Raad van Kopenhagen (7 april 1978) om de verkiezingen van 7 tot 10 juni te houden.

⁴ Verdrag van Rome van 25 maart 1957, goedgekeurd bij de Belgische wet van 2 december 1957.

hankelijkheid van de Staten met de dag, zodat geen gebeurtenis, geen gedachtenstrijd van enige betekenis zonder invloed blijft op de denkwijze en de beslissingen waar ook ter wereld⁵.

In dit verband dient gewezen te worden op het pers- en radiobericht waardoor we vernamen dat de vertegenwoordigers van de zeven belangrijkste industriële parlementaire democratieën (Japan, Canada, de U.S.A., Frankrijk, D.B.R., Engeland, Italië) die eind juni van dit jaar te Bonn voor bespreking samenkamen, op het gebied van de internationale samenwerking voor de bestrijding van het terrorisme o.m. beslist hadden in de toekomst alle luchtverbindingen te verbreken met landen die asiel zouden verlenen aan vliegtuigkapers.

Het is uiteraard niet mogelijk te voorzien of en in welke mate dergelijke pragmatische maatregelen, indien ze worden toegepast, doelmatig zullen zijn.

4. Het objectieve politiek misdrijf, en het subjectieve politiek misdrijf zijn niet alleen begrippen van ons straf- en strafprocesrecht, maar ook van het internationaal publiek recht⁶.

Bovendien zijn recht en politiek, deze laatste als bron van vorming van recht en van totstandkoming van wetten, nauw verknocht.

«Alles wat met het recht te maken heeft bezit namelijk als men maar één spade dieper graaft, een politieke grond», aldus prof. M.W.H. Nagel⁷.

4. Hoewel het woord terrorisme dagelijks te horen en te lezen is, moeten we wel vaststellen dat er een totaal gebrek is aan consensus omtrent de juiste inhoud van het begrip wegens het ontbreken van een voor iedereen aanvaardbaar objectief criterium.

Een algemeen aanvaardbare juridische definitie van het begrip blijkt voorsnog niet voor de hand te liggen, hoewel talrijke pogingen hiertoe werden gedaan.

De Belgische wetgeving bevat geen bepalingen ter bestraffing van daden van terrorisme als zodanig.

Enkele buitenlandse wetgevingen wel⁸, —b.v. in Frankrijk de wet n° 70.127 van 8 juni 1970, «tendant à réprimer certaines formes nouvelles de délinquance», zie de artikelen 108, 184, 231, 314, 342 en 440 van de Franse Code Pénal; in de D.B.R. art. 129a van het

Strafwetboek, «Bildung terroristischer Vereinigung» —, maar dan betreft het bepalingen die welbepaalde nationale toestanden beogen, en niet uitgevaardigd werden met het oog op de bestraffing van het internationaal terrorisme in het algemeen en als zodanig.

Het oorlogsrecht kent sedert lang het begrip terrorisme, zij het niet als crimineel fenomeen, en zonder het te definiëren⁹.

Vóór 1940 werd in het Verdrag van Genève van 1937 ter voorkoming en bestraffing van het terrorisme en tot oprichting van een Internationaal Strafhof, dat werd opgemaakt naar aanleiding van de moord die te Marseille op 9 oktober 1934 werd gepleegd door een Croatische nationalist op Koning Alexander I van Zuid-Slavië en op de Franse minister van Buitenlandse Zaken, een definitie voorgesteld:

Art. 1-§ 2: «L'expression acte de terrorisme s'entend des faits criminels dirigés contre un état et dont le but ou la nature est de provoquer la terreur chez des personnalités déterminées, des groupes de personnes ou dans le public.»

Dit verdrag, dat door twintig Staten werd ondertekend, werd slechts door een enkele Staat (Indië, toen afhankelijk van de U.K.) geratificeerd¹⁰.

Er onbrak o.m. nog te zeer het onderling vertrouwen en de gelijkgezindheid tussen de Staten¹¹. Bovendien deden zich weldra de internationale verwickelingen en spanningen voor die tenslotte uitmondde op de tweede wereldoorlog.

Er bestond ook geen overeenstemming over de begripsomschrijving van terrorisme. Bij latere internationale verdragen — Tokyo, 's-Gravenhage, Montreal —, betreffende de burgerluchtvaart, het Europees verdrag tot bestraffing van terrorisme van 27 januari 1977, zal men angstvallig vermijden een omschrijving te geven.

In *Le terrorisme en droit international (définition, incrimination, répression)*¹² definieert Eric David het fenomeen aldus: «Tout acte de violence armée qui, commis dans un but politique, social, philosophique, idéologique ou religieux, viole parmi les prescriptions du droit humanitaire, celles interdisant l'emploi de moyens cruels et barbares, l'attaque d'objectifs innocents, ou l'attaque d'objectifs sans intérêt militaire.»

Men ziet onmiddellijk welke elementen van deze

⁹ DE SCHUTTER en BEIRLAEN, *op. cit.*, kol. 2274-2275.

Zie o.m. art. 22 van het Landoorlogsreglement — Verdrag van Den Haag van 18 oktober 1907 en de besprekingen ervan in «La convention de La Haye», Albert Mechelynck, uitgegeven te Gent 1915 door Maison d'Éditions et d'impressions, anciennement Ad. Hoste; JORDAN J. PAUST, «Terrorism and the Internat. law of war», *R. D. Pénal militaire*, 1975, 13-49; zie ook art. 33 van de Conventie van Genève van 12 augustus 1949 betreffende de bescherming van de burgers in oorlogstijd.

¹⁰ STEFAN GLASER, «Le terrorisme International et ses divers aspects», *Rev. Int. de D. comparé*, 1973, 827.

¹¹ J.P.A. FRANÇOIS, *Grondlijnen van het Volkenrecht*, uitg. Tjeenk Willink, Zwolle, 1957, p. 567.

¹² *Réflexions sur la définition et la répression du terrorisme*, Brussel, Ed. de l'U.L.B., 1974, p. 125.

⁵ Prof. SIMON FREDERICQ, «L'extension de la criminalité violente et l'assurance», *Assemblée générale de l'Aisam*, 21 oktober 1976: «la criminalité violente est vieille comme le monde... ce qui est pourtant nouveau, c'est que ces phénomènes se produisent dans une société où l'état de la technique est tel que l'action d'un petit groupe peut entraîner une perturbation majeure au delà des frontières» (*R.D.P.C.*, 1978, 117).

⁶ E. SOMERS, «Het politiek misdrijf in het uitleveringsrecht, een overzicht van de voorgestelde begripsbepalingen», *R.W.*, 1976-77, 2306-2342; JEAN J.A. SALMON, «La convention européenne pour la répression du terrorisme, un vrai pas en arrière», *J.T.*, 1977, 497.

⁷ «In 't verleden is het heden», *N.J.B.*, 1977, 1045.

⁸ B. DE SCHUTTER en A. BEIRLAEN, «Een volkenrechtelijke benadering van het internationaal terrorisme», *R.W.*, 1975-76, 2285.

bepaling aanleiding kunnen geven tot discussie en meningsverschillen. Waarom daden van «gewapend» geweld? Kan de opzettelijke brandstichting van een gebouw geen daad van terrorisme uitmaken? Zie b.v. de brandstichting in Frankfurt van de grootwarenhuizen Kaufhaus en Schneider in april 1968 door Gudrun Ensslin en Andreas Baader. Is het niet Ensslin zelf die zei dat zij de brand hadden gesticht als teken van protest tegen de onverschilligheid in verband met de oorlog in Viëtnam, en tegen de kapitalistische structuur van de maatschappij? Zij voegde er o.m. aan toe dat aan de grond van deze daad machteloosheid lag, en dat het recht zeer dikwijls aan de zijde van de machteloosheid is¹³.

Prof. E. Suy, thans adjunct-secretaris-generaal van de Uno, meende het internationaal terrorisme te kunnen definiëren als: «daden van geweld gepleegd door individuen of groepen van individuen, buiten iedere konfliktzone, in derde Staten, tegen onschuldige instellingen of personen»¹⁴.

In de door Eric David en E. Suy voorgestelde definities komen elementen voor die voor zeer uiteenlopende lezing vatbaar zijn, namelijk waar zij het hebben over «onschuldige» doelen, of over doelen zonder militair belang, en die steunen op begrippen uit het oorlogsrecht¹⁵.

Het subjectief element «onschuldige», treft men ook aan in de besprekingen van het probleem in de algemene vergadering van de Uno in 1972.

6. Men aanvaardt dat daden van terrorisme een internationaal karakter verkrijgen wanneer de internationale betrekkingen of de internationale sociale orde erdoor verstoord worden¹⁶. De voorstanders van deze strekking, waarvan we verder o.m. bij de beschouwingen over het Europees verdrag tot bestrijding van het terrorisme een illustratie vinden, beogen deze daden van hun politiek karakter te beroven en er gemeenrechtelijke misdaden van te maken, waarop de regel «aut dedere, aut punire» zou kunnen worden toegepast.

Deze opvatting wordt toegelicht door de omschrijving die G. Glaser geeft van het internationaal recht, en een daad die strijdig is met het internationaal recht, en bovendien zo schadelijk voor de wettelijk beschermde belangen dat er in de betrekkingen tussen de Staten een regel ontstaat waarbij aan deze daad een misdadig karakter wordt toegekend, d.i. waardoor geëist of gerechtvaardigd wordt dat zij strafrechtelijk worden bezeugeld¹⁷.

¹³ GILLIAN BECKER, *Hitler's children. The story of the Baader-Meinhof gang*, uitg. Granada, Panther Books, 1978, p. 105.

¹⁴ Besluiten uit de discussies in de 6e commissie, eveneens in *Réflexions sur la définition et la répression du terrorisme*, p. 193.

¹⁵ JORDAN J. PAUST, «Terrorism and the international law of war», *R. Dnt. Pén. Mil.*, 1975, 30.

¹⁶ Zie DE SCHUTTER en BEIRLAEN, *op. cit.*, kol. 2274.

¹⁷ *Introduction à l'étude du droit pénal*, Brussel, Bruylant, Parijs, Sirey, 1954.

7. Men kan natuurlijk aan het begrip internationaal terrorisme een andere inhoud geven — alles is een kwestie van conventie¹⁸. Nagel ziet hierin het terrorisme van een Staat tegenover een andere Staat. Terrorisme van een Staat tegen de bevolking in de gebieden welke die Staat bezet houdt.

Aansluitend bij de omschrijving van het begrip «internationaal terrorisme» van prof. Nagel, dient de opvatting vermeld te worden volgens welke sommigen het terrorisme (het politieke in het algemeen) in belangrijke mate als een nieuwe strijdvorm tussen de Staten zien, een minder dure strijdmethode, met geringer risico¹⁹.

De omstandigheid dat bepaalde Staten als toevluchtsoord dienen voor terroristen, die er zelfs opgeleid worden, is wel van die aard dat deze zienswijze niet zonder meer kan worden afgewezen²⁰.

In een ontwerp van wetboek der misdrijven tegen de vrede en de veiligheid van de mensheid, in 1954 uitgewerkt door de Commissie voor internationaal recht van de Verenigde Naties, wordt zelfs uitdrukkelijk erkend dat de autoriteiten van een Staat zich schuldig kunnen maken aan daden van terrorisme gericht tegen een andere Staat. Dit ontwerp is echter zonder juridisch effect gebleven²¹.

Een andere benaderende begripsomschrijving vinden wij in het verslag van een congres gehouden te Nijmegen op 3 juni 1976²² waar als definitie van terrorisme wordt voorgesteld: «het systematisch met grove middelen intimideren ten behoeve van politieke doeleinden.» Wat aangevuld moet worden, zegt prof. Mok²³ met «tegen de wil van het officiële machtsapparaat van een Staat» (een omschrijving die aansluit bij degene aangehaald door Dautricourt, *op. cit.*, onder de naam van «verzetsterrorisme» naar de bepaling van E. Hyams: «the use of force by political militants, as a means of overthrowing a government in power, or to force that government to change its policies») om het te onderscheiden van het staatsterrorisme, dat G.E. Mulder «terreur» noemt en omschrijft als: een politiek van intimidatie en geweld, waardoor een regering op ondemocratische wijze haar machtspositie tracht te handhaven of te consolideren²⁴.

¹⁸ In *Tijdschrift voor Criminologie*, 1978, 17 e.v.

¹⁹ O.m. BRIAN JENKIN, *International terrorism. A new mode of conflict*, Crescent Publications, Los Angeles 1975; CHRISTOPHER DOBSON en RONALD PAYNE, *The Carlos complex*, ed. Hodder & Stoughton, Londen - Toronto, 1977.

²⁰ Zie prof. P. Bolle, «Le droit et la répression du terrorisme», p. 125-126, in *Revue intern. de crim. et de police technique*, 1977, 121-128; R. RAUBALL, *Die Bader-Meinhof Gruppe*, p. 43-44, Berlin, Aktuelle Dokumente De Gruyter; *Der Spiegel*, 3 maart 1975, «Lorenz-Entführung — Nur die Generalprobe?»; *Pour(quoi)-Pas*, nr. 3057 van 30 juni 1977, nr. 3058 van 7 juli 1977, nr. 3059 van 14 juli 1977, nr. 3060 van 21 juli 1977, «Carlos, le terroriste insaisissable»; nr. 3081 van 15 december 1977, «Baader».

²¹ Zie S. GLASER, *Droit international conventionnel*, p. 233 e.v.

²² Uitg. Ars Aequi Libri 1976.

²³ *N.J.B.*, 16 juli 1977.

²⁴ *N.J.B.*, 1977, 665

8. Prof. W.H. Nagel²⁵ van zijn kant zegt dat terrorisme een vorm van oorlog is, een vorm van burgeroorlog, zonder het massale karakter ervan, en merkt erbij op dat terreur en contra-terreur niet alleen elkaar begeleiden, maar elkaar doen groeien²⁶.

Deze zienswijze is niet nieuw; omstreeks 1911 zei Tchernov tijdens het 5e congres van de Russische socialistische-revolutionaire partij: «De terreur is een soort gewapende strijd, een soort oorlog...»²⁷.

9. De gevolgen welke aan het aankleven door de overheid aan deze polemologische opvatting verbonden zouden zijn voor de rechtsstaat, worden aangewezen door mr. drs. A.S. Haakmat²⁸.

Wat België betreft herinneren we eraan dat de «oorlogstijd» aanvangt op de dag die bij koninklijk besluit wordt bepaald voor de mobilisatie van het leger (art. 58 Wet 15 juni 1899). Deze uitzonderingstoestand die niet gebonden is aan een oorlogsvoering met een andere Staat, brengt met zich mede de toepassing van de bepalingen van de besluitwet van 11 oktober 1916, zodat o.m. de Koning alle politiemachten kan uitoefenen — wat impliceert het geheel van maatregelen om de openbare orde in het land te handhaven, zij het met gebruik van geweld —, de censuur kan worden ingevoerd op alle massa-media, pers, radio, T.V., en op de briefwisseling, de vrijheid van verkeer van personen kan worden opgeschort, huiszoeking kan worden verricht zonder mandaat van de onderzoeksrechter, dag en nacht, en zonder dat er aanwijzingen van misdrijf zijn (art. 1, lid 2, en art. 4, 2°, besluitwet 11 oktober 1916), de uiting van mening in het openbaar kan worden verhinderd, en strafrechtelijk vervolgd indien ze staatsgevaarlijk wordt geacht.

De Staat tot het treffen van dergelijke of gelijkaardige vergaande maatregelen te dwingen schijnt een der strategieën te zijn die terroristen aankleven. Door bom-aanslagen, gijzelingen, moordaanslagen op uitgezochte doelen en personen gepleegd, de aandacht van het publiek opwekken, en het vertrouwen in de onkwetsbaarheid van de Staat en in de mythe van de stabiliteit van de instellingen verbreken. Verder hierdoor repressie uitlokken die uitmondt op staatsterorisme en de openbare opinie tegen de ordediensten en

²⁵ N.J.B., 1977, 817 e.v.

²⁶ In verband met deze bemerking zie ook JEAN SUSINI, «La police et le changement social (vers une forme nouvelle des rapports police et justice)», *Rev. de Science crim. et de drt. pénal comparé*, 1977, o.m. p. 889: «Le fait que les gouvernements interviennent avec tout leur prestige en de telles situations peut en multiplier les occasions»; H. TROMP, «Politiek terrorisme is een vorm van oorlogvoering...», zie de *Volkskrant* (Ned.) van 9 juli 1977, p. 15; DAUTRICOURT, *op cit.*: «Verzetsterorisme is sluikoorlog in vredestijd, voortzetting van de politiek met gewapend geweld...».

²⁷ ROLAND GAUCHER, *Les terroristes*, p. 74, éd. Albin Michel, 1965.

²⁸ «De bestrijding van terreuracties» in *Intermediair*, 25 november 1977. Het geweldskwantum zal sterk worden opgevoerd zodat de «grondslagen van een vrije, open en democratische samenleving stelselmatig zullen worden ondergraven».

heel het staatsapparaat keren, zodat de terroristen tenslotte in de massa van het volk aanhang vinden, een guerrillastrijd kunnen ontketenen en de revolutie met succes kan worden verwezenlijkt²⁹.

U ziet, alleen reeds aan de hand van deze enkele pogingen tot definitie — juridische en andere — van het fenomeen terrorisme, dat het stof geeft tot nadenken en tot discussie, en, dat de constructies waarbij men poogt een onderscheid te maken tussen het «internationaal terrorisme» dat als gemeenrechtelijke misdaad moet worden vervolgd en gestraft, staatsterorisme, dat de U.S.A. en de Westmogendheden er niet bij willen betrekken en het «bevrijdingsterorisme», dat de meerderheid van de ontwikkelingsvolken wil handhaven³⁰, op het vlak van de juridische omschrijving nog niet veel klaarheid hebben bijgebracht.

10. Wij kunnen wel vaststellen dat het terrorisme een crimineel verschijnsel is dat zich voordoet in de vorm van gemeenrechtelijke misdrijven, zoals daar zijn gijzeling, kaping van vliegtuigen, afpersingen, diefstallen met geweld, brandstichtingen enz., dat beoogt in de publieke opinie, vrees, angst, onzekerheid, verwarring te doen ontstaan, ten einde een bepaald doel te bereiken, in het door ons meer in het bijzonder beschouwde geval, van politieke aard³¹.

11. Wil het terrorisme slagen, dan moet het zijn wet kunnen opdringen niet in de eerste plaats aan degenen die het bestrijdt, maar aan de bevolking die het in een revolutionaire strijd wil betrekken. Het moet erin lukken op deze bevolking een macht te vestigen die een bestendige uitdaging betekent voor de gevestigde staatsorganen.

Het hedendaagse politiek terrorisme is veeleer een tactische fase in een lang strijdproces dan een strategie die het op zichzelf mogelijk maakt een beslissing te bereiken. Het kan ook gelijktijdig aangewend worden samen met propaganda, openlijke of bedekte, of afwisselend ermee³². Hierbij wordt door gevangen genomen terroristen gretig gebruik gemaakt van de openbaarheid van de procesvoering in de Westerse democratieën. Het proces wordt als een politieke tribune gebruikt om de gevestigde instellingen en gezagsdragers aan te vallen en te trachten te discrediteren. Deze verklaringen welke door Knut Folkerts, D.B.R., R.A.F.-lid, die op 24 september 1977 te Utrecht een Nederlandse politieagent doodde en een andere verwondde, op de terechtzitting voor de strafrechter te Utrecht op 7 december 1977, bij monde van zijn raadslieden, voordroeg, is hiervan één actuele en typische illustratie,

²⁹ Zie CARLOS MARIGHELA, *For the liberation of Brazil*, Harmondsworth, Penguin 1971, o.m. p. 46; WALTER LAQUEUR, *Guerilla. A historical and critical study*, Boston, Little, Brown & Co, 1976, o.m. p. 353; DOBSON en PAYNE, *op. cit.*, p. 212.

³⁰ DAUTRICOURT, *op. cit.*, p. 52.

³¹ Zie DE SCHUTTER en BEIRLAEN, *op. cit.*, 1975-76.

³² ROLAND GAUCHER, *Les terroristes*, Albin Michel 1965.

evenals degene door Renato Curzio te Turijn (Italië) tijdens het proces ten laste van leden van de Brigate Rosse³³

12. Welke zijn de oorzaken van het politiek terrorisme? De publikaties hierover zijn talrijk.

Men stelt modellen voor, die een benadering van de aetiologie van het fenomeen beogen³⁴. Men meent het te moeten zoeken bij «het kolonialisme, de apartheid, de discriminatie, de uitbuiting, enz.»; wanneer men synthetiseert: «de ongelijke en onrechtvaardige verhoudingen binnen de Staat en de ongelijke en onrechtvaardige politieke en economische verhoudingen tussen de Staten onderling»³⁵.

Men stelt dat het fenomeen zich «bij uitstek manifesteert bij mensen die opgegroeid zijn in een verkrampte, gewelddadige, autoritaire patriarchale cultuur»³⁶.

Men zoekt de oorzaken in het gebrek aan motivering, aan doelstelling, in een nihilistische mentaliteit, die enigermate kenmerkend zijn voor onze tijd; in het gevoel van eenzaamheid, ontbreken van gebondenheid in de industriële, en postindustriële maatschappij; men duidt het gevoel van machteloosheid aan dat jonge mensen bevangt die verandering willen brengen in een maatschappij waarvan ze de structuren als verdrukend beleven, en die na aanvankelijk geweldloze en nietsverrichtende contestatie tegen de autoritaire structuren van wat ze noemen de «Auschwitz generation» — Universiteiten van Berlijn, Heidelberg in de D.B.R. in 1967, 1968 — overgaan naar het geweld, eerst tegen zaken (brandstichtingen, bomaanslagen), daarna tegen personen die vooraanstaanden zijn in de gecontesteerde maatschappij, om de beoogde sociale, economische, politieke omwenteling te ontketenen³⁷.

In dit verband is de uitleg kenschetsend die door Christiane Ensslin, zuster van Gudrun Ensslin werd gegeven van het terrorisme in de D.B.R. door jonge mensen, die meestal tot de gegoede burgerij behoorden, universitair geschoold waren en een hoog sociaal bewustzijn hadden: hoe meer voorrechten men heeft,

hoe meer kennis. En meer kennis betekent een slecht geweten. Wanneer men begrijpt hoe de maatschappij werkt, ziet men hoe onrechtvaardig ze is. Ge stelt uzelf de vraag aan wiens kant ge staat, en ge trekt er de voor de hand liggende besluiten uit³⁸.

Sommigen belichten als een der belangrijkste oorzaken de drang om te ontsnappen aan een maatschappij die gekenmerkt is door een te ver gaande administratie en organisatie³⁹.

Tenslotte geraken de jonge «terroristen» ten gevolge van de door hen gepleegde zware misdrijven in een sociaal isolement, wat verdere verbetering en aggressiviteit meebrengt⁴⁰.

Dessaur⁴¹ meent dat men het belang van het structureel geweld van de samenleving overdrijft als oorzaak van terroristische reactie van minderheden. Anderen zijn van oordeel dat men de biologische factoren te veel accentueert.

Colin Wilson in *Etre assassin*⁴² meent dat de oorzaken van de toenemende geweldcriminaliteit in onze maatschappij essentieel te maken hebben met de vervreemding van het individu; dat de doder iemand is die zich gefrustreerd voelt in zijn drang tot zelfverwezenlijking, een drang die vooral sterk is bij degenen die behept zijn met de «Wille zur Macht» en dat het in deze dominante minderheid is dat het grootste deel van de moordenaars wordt gerecruteerd die doden, niet uit eigen belang, maar om te ageren, om zich te valoriseren, om hun energie uit te drukken...

Terwijl bepaalde auteurs menen dat men meer inzicht zou moeten krijgen in de psychisch-biologische sociaal-culturele bronnen van terreur en overeenkomstig handelen⁴³, zijn er anderen die het opzoeken van de oorzaken van de misdaad als een futiliteit bestempelen⁴⁴, of die zich toch ernstig vragen stellen naar het nut van dergelijke vorsingen⁴⁵.

Bij een eerste analyse, en om het bij West-Europa te houden, schijnen de oorzaken van de terroristische misdaden welke in Italië worden gepleegd, meer concreet bevatbaar te zijn en anders te liggen dan in de D.B.R.: «groeijende werkloosheid, uitzichtloosheid van de economische situatie, zwenking van de vakbonden met hun zeer gematigde soberheidspolitiek die elke greep op meer radicale arbeiders dreigen te verliezen»⁴⁶.

³³ Zie o.m. *La Libre Belgique*, 11 mei 1978: «L'Italie au lendemain de l'assassinat d'Aldo Moro»; *Vooruit* van 18 april 1978; *De Standaard* van 24 juni 1978; *Het Laatste Nieuws* van 21 juni 1978; *Newsweek* van 22 mei 1978, waar hij op de terechtzetting o.m. verklaarde dat de moord op Aldo Moro een daad van revolutionaire gerechtigheid was..., een daad van de hoogste menselijkheid in deze klassemaatschappij.

³⁴ P. PONSARER, «Modèles pour analyser le phénomène de 'terrorisme — illustration'. L'affaire Baader-Meinhof», *Déviance et Société*, 1978, vol. II, nr. I; DENYS, DESMET en THOMAS, «Geweld-criminaliteit», *R. W.*, 1975-76, 2294.

³⁵ DE SCHUTTER en BEIRLAEN, *R. W.*, 1975-76, 2289.

³⁶ Prof. C.I. DESSAUR, «Golven van terreur», *Delikt en Delinquent* van 2 februari 1978.

³⁷ Zie GILLIAN BECKER, *Hitler's children*, Panther, Granada, 1978; zie ook DOBSON en PAYNE, *op. cit.*, vooral hoofdstuk XIV, «The reasons why», p. 206-228; BOUDEWIJN CHORUS, *Als op ons geschoten wordt*, ed. Stg. Pamflet, Groningen, 1978, over de politieke en economische achtergrond van het ontstaan van het verzets-terrorisme in de D.B.R.

³⁸ *Newsweek* van 20 februari 1978.

³⁹ *The Observer* van 11 december 1977: «Germany's new battleground».

⁴⁰ Zie ALFRED STUMPER, «Considérations à propos de l'affaire Baader-Meinhof», *R.D.P.C.*, 1973-74, 45 e.v.

⁴¹ *Op. cit.*

⁴² Edit. Alain Moreau, Parijs.

⁴³ DESSAUR, *op. cit.*

⁴⁴ *Revue Science criminelle et Droit comparé*, 1977, nr. 1, bespreking van het boek *Explaining Crime* by GWYNN NETTLER, N.Y. Mc. Graw Hill, 1974.

⁴⁵ DENIS SZABO, «Types de société, criminalité et politique criminelle», *Rev. Int. cr. et pol. technique*, 1977, nr. 4.

⁴⁶ *Vooruit* van 25 februari 1978.

In 1957 werkten in Italië meer mensen in de landbouw dan in de industrie.

In 1972 reeds werkte nog slechts 20 % van de bevolking in de landbouw, nadat meer dan drie miljoen mensen, meestal van het arme zuiden (het mezzogiorno), deze sector hadden verlaten voor de steden, waar zij in de industrie en de dienstensector werden tewerkgesteld.

Vanaf 1973, met de aanvang van de economische crisis, werden de sociale en economische spanningen merkbaar: grote werkloosheid, sterk verminderde koopkracht, schrale sociale voorzieningen en gebrek aan voldoende en degelijke sociale infrastructuur (huisvesting, scholen), geen bekwaame leerkrachten in voldoende aantal, geen aangepast onderwijs. Het lag voor de hand dat de tweede generatie van deze «inwijkelingen» in de steden, een vruchtbaar recruiteringssterrein zouden uitmaken voor extremistische bewegingen. Voeg daarbij een chronisch klimaat van anarchie — er zijn zowat 385 private T.V.-zestations in Italië! — gekenmerkt door o.m. algemene omkoping (le bustarelle), ondoeltreffend gerechtelijk optreden en ongehoord aanslepen van de zaken, en men vindt structurele oorzaken genoeg om, ten minste gedeeltelijk, het huidige terrorisme en de toenemende gewelddadigheid in het algemeen — men denke aan de talrijke gijzelingen zonder politieke motivatie — te verklaren⁴⁷.

Dit vluchtig aansnijden van de aetiologie van het politiek terrorisme zou ik willen besluiten met een beschouwing van H.E. Römelingh⁴⁸: «De problemen die aan het terrorisme en verzet ten grondslag liggen zijn aanzienlijk belangrijker dan die welke erdoor worden veroorzaakt».

13. Welke zijn de wetsbepalingen die van toepassing kunnen zijn op daden van terrorisme?

a) Wij beogen geen uitputtende opgave ervan, slechts een overzicht van de bepalingen van intern Belgisch strafrecht en van die van internationaal publiek recht waardoor België gebonden is.

Bovendien, gelet op het belang ervan en op de controversies welke het ontketend heeft, zullen wij het Europees Verdrag tot bestrijding van het terrorisme van 27 januari 1977 bespreken, dat door België getekend, doch nog niet geratificeerd werd.

Op het gebied van het interne Belgisch strafrecht

Er bestaat geen volledige en gecoördineerde anti-terreurwetgeving. Wel werd de bestaande wetgeving in de loop van de laatste jaren aangepast en aangevuld, met het oog op het bestrijden van de zware misdadigheid. Bepaalde van deze belangrijke wijzigingen, o.m. die

van de artt. 471, 472, 473, 474 Sw. door de wet van 2 juli 1975⁴⁹ leunen aan bij de suggesties welke door de heer Victor Van Honsté, procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel, werden gedaan in zijn merkwaaardige rede «Bedenkingen over de bestrijding van de zware misdadigheid» op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Brussel op 1 september 1972.

Als mogelijke misdrijven die bij het plegen van terreurdaden aanleiding kunnen geven tot strafvervolging en veroordeling, stippen we aan:

Sw., Boek II, Titel I: de misdaden en wanbedrijven tegen de veiligheid van de Staat, nl.

- Hoofdstuk I: tegen de Koning, tegen de Koninklijke Familie, tegen de regeringsvorm (artikelen 101 tot en met 112);

- Hoofdstuk II: tegen de uitwendige veiligheid van de Staat (artikelen 113 tot en met 123*decies*);

- Hoofdstuk III: tegen de inwendige veiligheid van de Staat (artikelen 124 tot en met 136).

Verder zijn van groot belang de artt. 66 tot en met 69 Sw., alsook de wet van 25 maart 1891 houdende bestraffing van de aanzetting tot het plegen van misdaden of wanbedrijven; de wet van 7 juli 1875 tot bestraffing van het aanbod of het voorstel om bepaalde misdaden te plegen, waarvan art. 2 het voorstel om een misdaad te plegen of eraan deel te nemen, het aanvaarden van zodanig aanbod of voorstel voor uitlevering vatbaar stelt (art. 1, 9°, tweede lid, van de wet van 15 maart 1874 op de uitleveringen).

In verband met de toepassing van art. 66 op misdrijven gepleegd bij het begaan van terreurdaden dient het vonnis te worden vermeld van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel van 18 april 1974⁵⁰.

Sw., Titel VI, Hoofdstuk I: de artikelen 322 tot en met 326 die handelen over de vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen. In dit verband dient verwezen te worden naar art. 1, 8°, van de wet van 15 maart 1874, die in de uitlevering voorziet «wegens vereniging van boosdoeners».

De aandacht dient gevestigd te worden op art. 326 Sw. dat een grond van verschoning inhoudt voor de «schuldigen die voor elke poging tot misdaden of wanbedrijven, welke het voorwerp van de vereniging zijn, en voor elk begin van vervolging, het bestaan van die benden en de namen van hun opper- of onderbevelhebbers aan de overheid hebben bekendgemaakt».

Nopens de bevoegdheid van de hoven en rechtbanken ten overstaan van terreurdaden in het buitenland gepleegd, doch door vreemdelingen, rijst er geen enkel probleem wat de strafvervolging in België betreft indien de dader een Belg is (art. 7 wet van 17 april 1878) of indien hij vreemdeling is doch mededader of medeplichtige van een Belg (art. 11 wet van 17 april 1878).

⁴⁷ Zie o.m. *The Economist* van 1 april 1978.

⁴⁸ «Literatuur over terrorisme en verzet», in *Het Tijdschrift voor de Politie*, Nederland, 39e jg., maart 1977, nr. 3.

⁴⁹ *Staatsblad* van 24 juli 1975.

⁵⁰ *J.T.*, 1975, 699.

De wet van 2 juli 1975 (tot wijziging van sommige bepalingen van het Strafwetboek met het oog op de bestraffing van gewapende roofovervallen en van het nemen van gijzelaars) voegde in het Strafwetboek, Boek I, een Titel *Vibis* in getiteld: «Misdaden met betrekking tot het nemen van gijzelaars» en omvatende één enkel artikel, artikel 347bis.

Bij het opstel van deze bepaling is de wetgever uitgegaan van art. 343 van de Franse Code pénal dat ingevoerd werd bij de Franse wet van 9 juli 1971 (loi n° 71 - 553).

In verband met art. 347bis Sw. dient een parlementair initiatief vermeld te worden, nl. een wetsvoorstel dat op 16 mei 1978 werd neergelegd op het bureau van de Senaat door de heer R. Gillet c.s.⁵¹ «streckende om de veroordelingen wegens gijzeling volledig ten uitvoer te brengen» en deze veroordelingen uit te sluiten van de toepassing van de wet van 31 mei 1888 op de voorwaardelijke invrijheidstelling.

De opvatting van Gillet c.s. is niet alleenstaande. René Escaich stond ze reeds voor, en ging zelfs verder in de uitvoering van de straf, waar hij van mening was dat veroordeelde gijzelaars volledig afgezonderd moesten worden van de andere gevangenen, «sans communication avec quiconque»⁵².

Men zal zich herinneren dat het regime van strenge afzondering welke in de D.B.R. zou worden toegepast op gevangenen wegens terreuraanslagen, door sommigen — o.m. door Klaus Croissant — wordt aangeklaagd als een vorm van foltering, van depersonalisering, «destiné à détruire leur intégrité psychique et physique, et à anéantir leur identité politique»⁵³.

De gijzeling maakt het voorwerp uit van belangrijke studies⁵⁴.

⁵¹ *Parl. Besch., Senaat, 1977-78, nr. 372/1.*

⁵² «Pour une répression exceptionnelle du hold-up et des prises d'otages», *Revue Intern. de crim. et de police technique*, vol. 2, 1975, 120.

⁵³ *Le Monde* van 18 november 1977, p. 13.

⁵⁴ A. JASPAR, «La prise d'otage en droit pénal belge», in *Liber amicorum Hermann Bekaert*, p. 213 e.v.; *Prises d'otages*, Ed. Néret, Parijs, 1975, Y. Bongert, G. Grebing, G. Kellens, J. Lafon, J. Leauté, R. Le Taillanter, S. Schaub. Psychologische, sociale, sociologische aspecten, politieke actie: *Hostage taking: Problems of prevention and control*, gepubliceerd door de Universiteit van Montreal onder leiding van prof. Denis Szabo, 1976, betreft de werkzaamheden van een internationaal seminarie over de gijzeling die plaatsvond te Santa Margharita (Italië) in mei 1976; «La prise d'otages — évolution et signification», par le commissaire Henry Souchon, chef de l'unité des sciences humaines à l'École nationale supérieure de police Saint-Cyr-au-Mont d'Or, France, in *Revue Intern. de police crim.*, nr. 299, juin-juillet 1976, p. 158-173.

In verband met het overheidsoptreden inzake gijzelingen, zie

1) F.J. Kronenburg, Commissaris der Koningin in Noord-Holland, «Gijzeling, rechtsorde, openbare orde», in *Algemeen Politieblad van het Koninkrijk der Nederlanden* van 10 april 1976, nr. 8, p. 195-201; 2) Het Regeringsverslag over de treinkaping te Beilen — overval op het Indonesisch consulaat-generaal te Amsterdam (Nederland), in *Algemeen Politieblad van het Koninkrijk der Nederlanden* van 28 februari 1976, nr. 5, p. 109-119 en van 13 maart 1976, nr. 6, p. 140-153.

In verband met de voorlichting van pers, radio en T.V. door de overheid, bij gijzelingen, zie mr. W.H.M. van Leeuwen, hoofd staf-bureau Voorlichting van het Ministerie van Justitie in Nederland,

De artikelen 434 tot en met 438 Sw. stellen de wederrechtelijke en willekeurige vrijheidsberoving strafbaar.

Terreurdaden gaan dikwijls gepaard met het aanwenden van springstoffen.

In dit opzicht kan verwezen worden naar :

— de wet van 28 mei 1956 betreffende ontplofbare en voor de deflagratie vatbare stoffen en mengsels en de daarmee geladen tuigen⁵⁵. Belangrijk in deze wet is vooral artikel 6 : «Indien het fabriceren, opslaan, te koop aanbieden, verkopen, afstaan, vervoeren, gebruiken, onder zich hebben of dragen van stoffen, mengsels en tuigen waarvan sprake in het eerste artikel, geschied is met het oogmerk een misdaad tegen personen of eigendommen te plegen of aan de uitvoering daarvan mede te werken, wordt de schuldige gestraft met opsluiting en met een geldboete van 100 frank tot 4000 frank.»

— het koninklijk besluit van 23 september 1958 houdende algemeen reglement betreffende het fabriceren, opslaan, onder zich houden, verkopen, vervoeren en gebruiken van springstoffen⁵⁶. Artikel 70 van dit koninklijk besluit bepaalt : «Het verzenden van springstoffen, zelfs van veiligheidsmunitie met de post, in welke geringe hoeveelheid ook, is verboden.» Artikel 300 stelt de strafbepalingen. Hierbij wordt vooral gedacht aan het versturen van bombrieven hetgeen als een typische terreurdaad kan worden aangemerkt. Het verzenden van «bombrieven» zal in bepaalde gevallen als moordpoging kunnen worden beschouwd.

Terreur en beraamd geweld zijn moeilijk in te denken zonder het gebruikmaken van wapens.

De wet op de vervaardiging van, de handel in, en het dragen van wapenen en op de handel in munitie van 3 januari 1933 is ter zake van toepassing.

Op te merken valt dat in het parlement thans hangende zijn het ontwerp van wet op de wapenen en munitie⁵⁷, opnieuw aanhangig gemaakt bij de wetten van 3 maart 1972, 20 juni 1974 en 16 november 1977, en het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 3 januari 1933 op de vervaardiging van, de handel in en het dragen van wapenen en op de handel in munitie⁵⁸.

Door de wet van 16 november 1977 werd eveneens van het verval ontheven, het wetsontwerp houdende goedkeuring van de Benelux-Overeenkomst inzake wapens en munitie, ondertekend te Brussel op 9 december 1970⁵⁹.

Inzake vernieling door brandstichting en ontplofing, en vernieling door welk middel ook van onroerende en roerende goederen alsmede inzake belemmering van het verkeer en bedreigingen, werden be-

«Voorlichting en Gijzeling», in *Het Tijdschrift voor de Politie*, 38e jg., 1976, p. 294-198.

⁵⁵ *Belgisch Staatsblad* van 9 juni 1956.

⁵⁶ *Belgisch Staatsblad* van 22-23 december 1958.

⁵⁷ Kamer, 1969-70, nr. 635/1.

⁵⁸ Kamer, 1977-78, nr. 316/1.

⁵⁹ Kamer, 1971-72, nr. 378/1.

langrijke hervormingen ingevoerd door de wet van 7 juni 1963⁶⁰.

a) Brandstichting : de artikelen 510, 511, 512, 513 en 518 van het Strafwetboek.

b) Vernieling : de artikelen 521, 523 van het Strafwetboek.

c) Belemmering van het verkeer : de artikelen 406, 407 en 408 van het Strafwetboek.

d) Ontploffing : artikel 520 van het Strafwetboek.

e) Bedreigingen : artikelen 330bis van het Strafwetboek.

f) Luchtvaart : artikel 30 van de wet van 27 juni 1937, zoals gewijzigd bij artikel 1 van de wet van 6 augustus 1973, hiervoren reeds besproken, en het nieuwe artikel 30bis.

Boek II, Titel VI, van het Strafwetboek behandelt in Hoofdstuk II de bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen en valse inlichtingen betreffende ernstige aanslagen in de artikelen 327 tot en met 331, zoals zij thans door de recente wet van 4 juli 1972, tot beteugeling van valse inlichtingen betreffende ernstige aanslagen, werd gewijzigd⁶¹.

b) Met het oog op het voorkomen en het beteugelen van vliegtuigkapingen — de zogenaamde hijacking of skyjacking —, en daden gericht tegen de internationale burgerluchtvaart werden meerdere internationale overeenkomsten gesloten^{61a}.

Iedereen is vertrouwd met de terminologie van Noord Amerikaanse oorsprong die internationaal gebruikt wordt om het kapen van luchtvaartuigen aan te duiden : hijacking of skyjacking.

Aanvankelijk had hijacking betrekking op de diefstal van vrachtwagens of de plundering ervan op de wegen. «To hijack» betekent inderdaad opkrikken, met een krik of dommekracht omhoog brengen. Bij analogie werd het naderhand ongewijzigd, of in meer aangepaste versie «skyjacking» toegepast op de kaping van vliegtuigen⁶².

1° Het «Verdrag inzake strafbare feiten en bepaalde andere handelingen aan boord van luchtvaartuigen», ondertekend te Tokyo op 14 september 1963, werd goedgekeurd door de Belgische wet van 15 juli 1970. Dit verdrag «beperkte er zich toe in artikel 11 te bepalen dat, indien een persoon aan boord met geweld of onder bedreiging met geweld een luchtvaartuig tijdens de vlucht wederrechtelijk hindert, overmeestert of op

andere onrechtmatige wijze onder zijn macht brengt, of wanneer zulks op het punt staat te geschieden, de Verdragsluitende Staten alle passende maatregelen nemen om aan de wettige gezagvoerder wederom het gezag over het luchtvaartuig te geven of om ervoor te zorgen dat hij het gezag over het luchtvaartuig behoudt, alsook dat de Verdragsluitende Staat, op welks grondgebied het luchtvaartuig landt, de passagiers en de bemanning toestaat hun reis zo spoedig mogelijk voort te zetten en het luchtvaartuig en zijn lading terug aan de rechthebbenden geeft»⁶³.

Het Verdrag van Tokyo van 1963 «onthoudt er zich van de daad tot een strafbaar feit te verklaren, ze te omschrijven, er straf op te stellen, of modaliteiten te bepalen ter vergemakkelijking van de vervolgingen»⁶⁴.

Ten aanzien van de toeneming van kapingen van luchtvaartuigen van de burgerlijke luchtvaart, vooral in de U.S.A., werden stilaan, en eerst in de U.S.A. de controlemaatregelen op de luchtvaartpassagiers en op hun bagage verscherpt.

Meestal riepen de kapers politieke motieven in, in bepaalde gevallen betrof het onevenwichtigen of voortvluchtige misdadigers.

Terwijl tussen 1961 en 1967 zeventien vliegtuigen werden gekaapt, en twaalf pogingen tot kaping mislukten, betrof het aantal kapingen in 1968, 32 vliegtuigen en bijna 80 in 1969, 90 voor de 9 eerste maanden van 1970⁶⁵.

De voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van kapingen bleken dan ook niet voldoende te zijn, en een strenge strafrechtelijke beteugeling ervan werd noodzakelijk⁶⁶.

Dit kon slechts verkregen worden door een nauwe internationale samenwerking. Aldus werd een ontwerp van nieuw verdrag opgesteld door de Organisatie voor Internationale Burgerlijke Luchtvaart en onderworpen aan een diplomatieke conferentie die op initiatief van de Nederlandse Regering te Den Haag werd ingericht.

Dit gaf aanleiding tot het Verdrag van 's-Gravenhage van 16 december 1970.

2° Het Verdrag van 's-Gravenhage van 16 december 1970 «inzake de beteugeling van de onwettige overmeestering van luchtvaartuigen» goedgekeurd door de Belgische wet van 2 juni 1973, behandelt het

⁶³ Over het ontstaan van het Verdrag van Tokyo, zie E. DAVID, «Détournements d'avions et droit international», *R.B., Drt. International*, 1970, 246.

⁶⁴ Zie verslag namens de Commissie voor Buitenlandse Zaken uitgebracht door de hr. Rombaut, *Parl. Besch., Senaat*, 1972-73, nr. 223, bij de bespreking van het wetsontwerp houdende o.m. de ratificatie van het Verdrag van Montreal van 23 september 1971.

⁶⁵ *Revue française de droit aérien*, 1971, 369-391, «La Convention de La Haye du 16 décembre 1970 pour la répression de la capture illicite d'aéronefs», door GILBERT GUILLAUME; zie ook MAX LITVINE, «La sécurité des transports aériens et la répression du terrorisme», *R.D.P.C.*, 1976-77, 50-52.

⁶⁶ Zie A. MELCHIOR, «L'infraction politique en droit aérien», *J.T.*, 1977, 723.

⁶⁰ *Belgisch Staatsblad* van 15 juni 1963.

⁶¹ *Belgisch Staatsblad* van 29 juli 1972, p. 8456.

^{61a} Zie CLAUDE EMANUELLI, «Etude des moyens de Prévention et de Sanction en matière d'actes d'interférence illicite dans l'aviation civile internationale», *Rev. Gén. de Drt. Intern. Public*, 1973, V.1, p. 578-671, V.2 p. 1082-1134.

⁶² FR. PASQUALINI, «La vocabulaire international des détournements d'avions», *Rev. française de droit aérien*, 1976, 451-454; MAX LITVINE, «La sécurité des transports aériens et la répression du terrorisme», *R.D.P.C.*, 1976-77, 51.

specifiek misdrijf dat erin bestaat een «luchtvaartuig tijdens de vlucht, wederrechtelijk in zijn macht te brengen of te houden door geweld, bedreiging met geweld of enige andere vorm van vreesaanjaging, dan wel de medeplichtigheid aan en de poging tot dergelijk strafbaar feit (a.1 van het Verdrag)».

In zijn verslag uit naam van de Commissie van Justitie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers uitgebracht, wijst volksvertegenwoordiger Geldof erop dat het Verdrag van Tokyo het kapen niet als een strafbaar feit omschreef. Dit gaf aanleiding «tot interpretatieverschillen tussen de landen van het Oostblok en de andere landen. Met het huidig verdrag gaat men heel ver. De kaping wordt als een misdrijf omschreven en moet worden bestraft ongeacht het verlenen van politiek asiel»⁶⁷.

Ingevolge, en ter uitvoering van het Verdrag van 's-Gravenhage van 16 december 1970, werd art. 30 van de wet van 27 juni 1937 betreffende de regeling van de luchtvaart gewijzigd bij de wet van 6 augustus 1973, ten einde de kaping van vliegtuigen strafbaar te stellen.

Dezelfde wet van 6 augustus 1973 heeft eveneens de wet van 15 maart 1874 op de uitleveringen gewijzigd, zodat laatstvermelde wet thans ook betrekking heeft op de misdaden bepaald bij de wet betreffende de regeling van de luchtvaart.

3° Het Verdrag van Montreal van 23 september 1971 «tot bestrijding van wederrechtelijke gedragingen gericht tegen de veiligheid van de burgerluchtvaart», werd goedgekeurd bij de Belgische wet van 20 juli 1976.

Ten gevolge van de toename van kapingen van vliegtuigen van de burgerlijke luchtvaart, en van de aanslagen en sabotagedaden op deze luchtvaartuigen gepleegd — tussen aanvang 1969 tot eind juni 1970 waren er 118 gevallen van wederrechtelijke kaping van burgerlijke luchtvaartuigen en 14 daden van sabotage en gewapende aanval op de burgerluchtvaart —, soms met dramatische gevolgen, werd door de Organisatie voor Internationale Burgerlijke Luchtvaart (I.C.A.O.) te Montreal in juni 1970 een uitzonderlijke bijeenkomst belegd.

Op 119 Staten die lid waren van de Organisatie, namen 91 deel aan de werkzaamheden van deze bijeenkomst. Het zijn hun besluiten en aanbevelingen die tenslotte geleid hebben tot het opmaken van het Verdrag van Montreal⁶⁸.

Dit verdrag gaat verder dan de bepalingen van het Verdrag van 's-Gravenhage van 16 december 1970 : het Verdrag van Montreal stelt strafbaar verscheidene wederrechtelijke en opzettelijke gedragingen die van zodanige aard zijn dat daardoor de veiligheid van een

luchtvaartuig in bedrijf of tijdens de vlucht in gevaar wordt gebracht.

Het is een «aanvulling en uitbreiding van het Verdrag van 's-Gravenhage van 1970. Het breidt het met zware straffen strafbare feit uit tot de vernieling en sabotage van luchtvaartuigen en luchtvaartinstanties», alsook het geven van valse inlichtingen die de veiligheid van het luchtvaartuig tijdens de vlucht in gevaar brengen⁶⁹.

In de wet van 20 juli 1976 die het Verdrag van Montreal goedkeurt werden nieuwe bepalingen ingevoerd ter vervanging van de tekst van art. 30 van de wet van 27 juni 1937 betreffende de regeling van de luchtvaart, zoals dit artikel reeds gewijzigd was bij de wet van 6 augustus 1973.

De huidige tekst van voormeld artikel 30 dekt dan ook alle strafbare feiten die in het Verdrag van Montreal zijn bedoeld, en reikt zelfs veel verder dan dit verdrag.

A. Melchior⁷⁰ merkt op dat de Belgische wetgeving betreffende de preventie en de bestrijding van het terrorisme tegen de burgerluchtvaart een der volledigste en de strengste is ter wereld. Hij voegt er echter de nuchtere bedenking aan toe : «Encore faut-il que les autorités de police disposent réellement des moyens susceptibles de l'appliquer»... Volgens Max Litvine⁷¹ zijn de controlemaatregelen welke door het bestuur zijn ingericht bij de inscheping van de passagiers, en voor de bewaking van onze luchthavens ernstig. Deze maatregelen maken deel uit van een tactiek van «target hardening».

14. Opvallend is dat in geen der drie internationale verdragen betreffende de burgerluchtvaart — Tokyo, 's-Gravenhage, Montreal — en ook niet in de Conventie ter voorkoming en bestraffing van misdaden tegen internationaal beschermde personen, inbegrepen diplomatieke agenten, die toch alle gericht zijn op het bestrijden van bepaalde vormen van internationaal terrorisme, een beroep werd gedaan op dit begrip.

Men heeft ervan afgezien omdat, vanaf het ogenblik dat de term terrorisme zelf in de werkzaamheden van de Verenigde Naties is binnengedrongen, belangrijke meningsverschillen tot uiting zijn gekomen.

Dit bleek o.m. na de aanslag op 30 mei 1972 op het vliegveld van Lod (Israël) op Portoricaanse pelgrims door leden van de Japanse R.A.F., en na de aanslag op Israëlische atleten tijdens de Olympische spelen te München op 6 september 1972 door een Arabisch commando, toen op verzoek van de secretaris-generaal van de Uno het probleem van het terrorisme op de agenda van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd opgenomen. De titel van dit agendapunt van de

⁶⁷ Parl. Besch., Kamer, 1971-72, nr. 147/2.

⁶⁸ Revue française de droit aérien, 1970, 337 e.v.

⁶⁹ Zie het verslag van senator Rombaut, geciteerd in noot 65.

⁷⁰ «L'infraction politique en droit aérien», J.T., 1977, 725.

⁷¹ «La sécurité des transports aériens et la répression du terrorisme», R.D.P.C., 1976-77, 57 in fine en 58.

Algemene Vergadering was als volgt gesteld: «Maatregelen tot voorkoming van internationaal terrorisme dat onschuldige mensenlevens in gevaar brengt of neemt, of dat fundamentele vrijheden bedreigt», en werd door de Algemene Vergadering uitgebreid tot: «en studie van de onderliggende oorzaken van die vormen van terrorisme en gewelddaden en die gelegen zijn in ellende, teleurstelling, grief en wanhoop en die sommige mensen ertoe aanzetten mensenlevens, inbegrepen hun eigen leven, op te offeren in een poging om radicale veranderingen teweeg te brengen».

Er kon echter geen overeenstemming bereikt worden over een resolutie, noch over een ontwerp van verdrag, o.m. omdat talrijke lid-staten een anti-terrorismeconventie als een bedreiging van rechtmatige vrijheidsbewegingen zagen⁷². Er werd dan ook een Ad hoc Comité over Internationaal Terrorisme opgericht.

De discussies in dit comité brachten grondige verschillen in de opvattingen van het begrip terrorisme aan het licht. Bepaalde lid-staten wilden de activiteit van rechtmatige vrijheidsbewegingen van het begrip uitsluiten, terwijl ze het begrip van het staatsterrorisme in de vorm van kolonialisme en rassenhaat wilden invoeren. De Sovjetlanden voegden daarbij ook het begrip van terrorisme door economische uitbuiting.

Het verlenen van prioriteit aan de studie van de oorzaken van terrorisme werd door o.m. Westerse landen bestempeld als een terzijde schuiven van het zoeken naar een oplossing van het eigenlijk probleem⁷³.

In 1976 legde de D.B.R. (West-Duitsland) aan de Algemene Vergadering een ontwerp voor van internationale overeenkomst tegen het nemen van gijzelaars⁷⁴.

De behandeling van dit ontwerp in de Juridische Commissie van de Uno stootte eveneens op moeilijkheden, waar Lybië voorstelde dat het verdrag enkel op «onschuldige gijzelaars» zou slaan. Andermaal werd een Ad hoc Comité samengesteld.

Gelijkaardige opwerpingen werden geformuleerd als voor het Ad hoc Comité over het terrorisme, o.m. in verband met de activiteiten van rechtmatige bevrijdingsorganisaties, het asielrecht. Meningsverschillen rezen over de draagwijdte van de term «gijzelaar» zelf, over het recht van gewelddadig optreden van een staat voor de bevrijding van gijzelaars.

Het mandaat van het Ad hoc Comité werd voor 1978 verlengd, en de vooruitzichten zouden hoopvoller zijn: men zou erin geslaagd zijn de punten waarover onenigheid bestaat duidelijk te omschrijven.

Men voorziet dat de Algemene Vergadering het Ad hoc Comité zal uitnodigen zijn werkzaamheden in 1979 voort te zetten.

⁷² JORDAN J. PAUST, «Terrorism and the international law of war», *Rev. dt. Pén. militaire*, 1975, 22, en voetnoten 56 en 57.

⁷³ B. DE SCHUTTER en A. BEIRLAEN, «Een volkenrechtelijke benadering van het internationaal terrorisme», *R.W.*, 1975-76, 2277-2278.

⁷⁴ Zie Doc. officiële van de V.N.A./C 6/XXI/L.10.

15. Het Europees Verdrag tot bestrijding van terrorisme dat op 27 januari 1977 door de Raad van Europa aan de lid-staten van de Unie van West-Europa ter ondertekening werd voorgelegd, heeft reeds heel wat stof doen opwaaien.

Terwijl prof. De Schutter in *J.T.* van 26 maart 1977 onder de kop «La convention européenne pour la répression du terrorisme» gewaagt van «un (faux) pas en avant», spreekt Jean J.A. Salmon in *J.T.* van 24 september 1977, onder de titel «La convention européenne pour la répression du terrorisme» van «un vrai pas en arrière».

Gelijktijdig wordt in het *Nederlands Juristenblad* een heftige polemiek gevoerd⁷⁵.

In Frankrijk komt o.a. prof. G. Soulier (Univ. Amiens) op tegen het verdrag⁷⁶.

Ook het congres van 1977 van het Franse «Syndicat de la Magistrature»⁷⁷ neemt stelling tegen het verdrag.

Op 1 juli 1978 was het verdrag ondertekend door 17 landen (op 19) van de Unie van West-Europa, terwijl het door interne wetgeving geratificeerd was door Oostenrijk, Zweden, de Duitse Bondsrepubliek en Denemarken. De Duitse Bondsrepubliek en Oostenrijk hebben geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot voorbehoud bedoeld bij artikel 13 van het verdrag, Zweden en Denemarken wel. Ten aanzien van Oostenrijk, Zweden en de Duitse Bondsrepubliek treedt het verdrag in werking op 4 augustus 1978, ten aanzien van Denemarken op 28 september 1978.

Uit het proces-verbaal van neerlegging van het ratificeringsinstrument door Denemarken, op 27 juni 1978, blijkt dat de Deense Regering, in overeenstemming met de bepalingen van artikel 13 van het verdrag, en rekening houdende met de verplichting welke dit artikel bevat, zich het recht voorbehoudt de uitlevering te weigeren betreffende ieder misdrijf opgesomd in art. 1 dat zij als een politiek misdrijf zou beschouwen (zie de publikatie van de Raad van Europa betreffende de staat van de ondertekeningen, de ratificering van de verdragen en overeenkomsten van de Raad van Europa).

Het verslag dat namens de Commissie van Justitie van de Senaat, in openbare zitting van deze wetgevende kamer werd uitgebracht naar aanleiding van het wets-

⁷⁵ Zie prof. M.R. MOK, «Het Europees Verdrag tot bestrijding van terrorisme», *N.J.B.*, 1977, 665 e.v.; P.H. BAKKER-SCHUT, TIES PRAKKEN, DOLF HARTKAMP en GERARD MOLS, «Europees Verdrag tot bestrijding van het terrorisme. Kanttekeningen bij een anti-terrorisme verdrag», *N.J.B.*, 1977, 698 e.v.; prof. M.W.H. NAGEL, «Het Europees Verdrag voor de bestrijding van het terrorisme van 27 januari 1977», *N.J.B.*, 1977, 817 e.v.; prof. M.R. MOK, «Naar aanleiding van een anti-terrorisme verdrag. Kanttekeningen bij kanttekeningen», *N.J.B.*, 1977, 910 e.v.; mr. P.H. BAKKER-SCHUT e.a., «Kanttekeningen bij Mok», *N.J.B.*, 1977, 915 e.v.; prof. M.W.H. NAGEL, «In het verleden is het heden», *N.J.B.*, 3 december 1977, dit alles gevolgd door een precisering door prof. G.E. LANGEMIJER en een «Naschrift bij Nagel» van de hand van prof. M.R. Mok.

⁷⁶ Zie *Le Monde* van 12 november 1976, p. 1/17: «La fin du délit politique?».

⁷⁷ *Justice*, 1977, 25.

ontwerp houdende de begroting voor 1978 van het Ministerie van Justitie, vermeldt dat de minister van Justitie aan voormelde commissie medegedeeld heeft dat «de voorbereidende werkzaamheden voor het indienen van het ontwerp van wet houdende goedkeuring van de overeenkomst, praktisch beëindigd zijn»⁷⁸.

Aldus mag verwacht worden dat het Parlement in een nabije toekomst van een ontwerp van wet strekkende tot de ratificering van het verdrag zal kennis krijgen en er zich over zal uitspreken. Inderdaad, op 28 juli 1978 heeft de Ministerraad een ontwerp van wet goedgekeurd tot ratificering van het Europees Verdrag van 27 januari 1977 tot bestrijding van het terrorisme⁷⁹.

Zekerheid aangaande een snelle afhandeling bestaat er echter niet als men bedenkt dat twee andere Europese Verdragen die betrekking hebben op strafrecht en -procedure, nl. het Europees Uitleveringsverdrag opgemaakt te Parijs op 13 december 1957⁸⁰, en het Europees Verdrag betreffende de overdracht van strafvervolgung opgemaakt te Straatsburg op 15 mei 1972⁸¹, beide door België ondertekend, nog niet aan het Parlement voorgelegd werden.

Het voorwerp van het Europees Verdrag tot bestrijding van terrorisme is U uiteraard bekend uit de tekst zelf van het verdrag, uit de toelichting erover welke door de Raad van Europa werd verstrekt⁸², en uit de publikaties die erover verschenen zijn.

Evenals het «rapport explicatif» onthoudt het zich wijze-lijk ervan⁸³ een bepaling te geven van het begrip «terrorisme». In de considerans wordt slechts vastgesteld dat er (bepaald binnen de Westeuropese Gemeenschap) een groeiende ongerustheid heerst, veroorzaakt door het steeds toenemend aantal terroristische daden.

In de inleidende overwegingen van het verdrag wordt gesteld dat het doeltreffende maatregelen beoogt ten einde te voorkomen dat de daders zouden ontkomen aan strafvervolgung en bestraffing.

Als bijzonder aangepast middel om dat doel te bereiken stelt het verdrag de uitlevering voor⁸⁴. Op zichzelf is het verdrag geen uitleveringsovereenkomst, het beoogt wel het aanvullen van de uitleveringsovereen-

komsten die gelden voor de lid-staten van de Raad van Europa, door de zogenaamde «depolitiserende formule» op te nemen voor sommige misdrijven van bijzonder ernstige aard ten aanzien waarvan het politiek karakter niet in aanmerking zal worden genomen (art. 1). Het voert voor deze misdrijven, in voorkomend geval voor de misdrijven vermeld in art. 2, het principe in «primo dedere, secundo judicare», in afwijking van een lange traditie van de Europese Staten van imperatieve niet-uitleveringsexceptie voor politieke misdrijven, en ook van het principe dat aanvankelijk vastgelegd is in art. 3 van het Europees Uitleveringsverdrag⁸⁵.

Artikel 13 houdt nochtans voor de verdragsluitende Staten de mogelijkheid in de verplichting tot uitlevering (art. 1) voor bepaalde feiten uit te sluiten, mits zij zelf vervolgingen instellen (art. 6 en 7), terwijl art. 5 de vrijwaring beoogt van het traditionele asielrecht, nl. de niet-uitlevering wanneer gevaar bestaat dat de verzoekende Staat zal vervolgen om redenen (art. 5) van ras, godsdienst, nationaliteit of politieke opinies.

De bezwaren die door sommigen tegen een ratificering van het verdrag door België worden aangehaald, betreffen

— vooral de depolitiseringsformule opgenomen in art. 1, die, zeggen ze, strijdig is met de Westeuropese traditie zowel in de rechtspraak als in de regeringsbeslissingen over verzoeken tot uitlevering.

— het feit dat naar hun mening de ratificering van het verdrag inhoudt dat men een privilege zou toekennen aan het staatsterrorisme, en dat niet zozeer de bestrijding van het terrorisme als wel de beteugeling van het interne politiek geweld, al dan niet terroristisch, wordt beoogd, alsook de bescherming van de regering tegen ieder politiek geweld welke ook de rechtvaardiging ervan moge zijn. Het zou erop neerkomen, volgens Salmon⁸⁶, de Sainte-Alliance opnieuw in leven te roepen.

Dezelfde auteur meent ook⁸⁷ dat het verdrag het gestelde doel voorbijschiet omdat het volgens het «rapport explicatif» van de Raad van Europa, slechts toepassing zou vinden op de bijzonder erge en hatelijke daden waarvan dikwijls onschuldige mensen het slachtoffer zijn, vreemd aan de drijfveren van die daden, en dit opzet zeker voorbijgestreefd wordt in het bepaalde van art. 1 van het verdrag.

Daargelaten het feit dat in voormeld verslag van de Raad van Europa gewag wordt gemaakt van «dikwijls», dient toch ook gewezen te worden op de resolutie 74/3 waarbij het ministerieel comité van de Raad van Europa de verdragsstaten ertoe aanzet maatregelen te treffen, stoelende op de opvatting dat «certains crimes sont tellement odieux de par la méthode employée ou leurs résultats par rapport à leurs mobiles, qu'il

⁷⁸ Doc. Senaat, 5 VI, 1977-78, nr. 2 van 10 januari 1978.

⁷⁹ *Gazet van Antwerpen* van 29 juli 1978.

⁸⁰ Zie *Rapport explicatif sur la convention européenne d'extradition* van de Raad van Europa, Straatsburg, 1969; CHRIS VAN DEN WIJNGAERT, «Het nieuw aanvullend protocol bij de Europese uitleveringsconventie — enkele beschouwingen», *R.W.*, 1976-77, 1153 e.v.

⁸¹ Zie *Rapport explicatif concernant la convention européenne sur la transmission des procédures répressives*, Straatsburg, 1972.

⁸² Zie *Revue Internationale de criminologie et de police technique*, 1977, nr. 2; *Rapport explicatif sur la convention européenne pour la répression du terrorisme*, Straatsburg, 27 januari 1977.

⁸³ Anders: A.R. HAAKMAT, «De bestrijding van terreuracties, juridische en polemologische visies vergeleken», *Intermediair*, 25 november 1977.

⁸⁴ De considerans van het Verdrag.

⁸⁵ CHRIS VAN DEN WIJNGAERT, *op. cit.*, in voetnoot 80.

⁸⁶ *Op. cit.*

⁸⁷ *Op. cit.*

n'est plus justifié de les ranger dans la catégorie des infractions politiques pour lesquelles l'extradition n'est pas possible»⁸⁸.

Tussen deze richtinggevendende verklaringen die deel uitmaken van wat men de voorbereidende werkzaamheden zou kunnen noemen en de tekst zelf van art. 1 van het verdrag bestaat er o.i. geen discrepantie.

Terugkomend op de bepalingen zelf van het verdrag rijst de vraag, ten aanzien van de waarborgen besloten in de artt. 5 en 13 of de door mr. Salmon e.a. geuite vrees en verdenkingen wel verantwoord zijn. Immers, alleen de Staten die lid zijn van de Raad van Europa kunnen verdragsluitende partijen zijn (art. 11 van het verdrag).

Al de ter zake verdragsluitende Staten zijn verbonden door het Europees Verdrag voor de bescherming van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden van 4 november 1950, geratificeerd door de Belgische wet van 13 mei 1955, dat nauwkeurig omschreven verbintenissen inhoudt zowel wat de procesvoering als de preventieve hechtenis betreft, en waarvan de naleving onderworpen is aan de controle van de Commissie en van het Hof (artt. 20 tot 52).

Hierbij dient opgemerkt te worden dat, in België tenminste, het communautair recht het nationaal recht primeert⁸⁹.

Toetreding tot het Verdrag van Londen van 5 mei 1949, goedgekeurd door de Belgische wet van 11 februari 1950, waarbij «de Raad van Europa werd opgericht is slechts mogelijk mits beslissing van het Comité van de Ministers van Buitenlandse Zaken van de lidstaten en mits gelijktijdige ondertekening van het Verdrag van Rome van 4 november 1950» (artt. 3, 4).

Wellicht ook niet ten onrechte wordt er in de algemene beschouwingen van het rapport explicatif van het Europees Verdrag tot bestrijding van het terrorisme van 27 januari 1977 aan herinnerd dat de rechten van de mens die moeten worden beschermd, niet alleen die zijn van personen die beticht zijn of die veroordeeld zijn wegens gewelddaden maar ook die van elke persoon die het slachtoffer kan zijn van die gewelddaden⁹⁰.

Terecht merken talrijke auteurs op dat de taak van het strafrecht bij het bestrijden van het terrorisme slechts marginaal kan zijn⁹¹.

Dit geldt trouwens niet alleen voor daden van terrorisme, die slechts een strategie van geweldplegen is, maar voor de criminaliteit in het algemeen.

«Ce sont au contraire des mesures d'ordre politique ou économique qui peuvent amener une transformation des sociétés telle que le terrorisme ne trouve plus de justification dans des injustices trop flagrantes», wordt gezegd in het verslag dat uitgebracht werd door de heer M. Müller aan de Consultatieve Raad van de Unie van West-Europa⁹², uit naam van de Commissie voor Algemene Zaken van deze Raad⁹³.

G.E. Mulder⁹⁴ stelt terecht dat het strafrecht slechts «kuriert an den Symptomen», «maar dat dit voorlopig altijd nog verstandiger lijkt dan te wachten totdat de juiste medicijn voor de eigenlijke kwaal is gevonden». Vooral dat dit wel nooit het geval zal zijn, gelet op de aard zelf van de mens. «Het is misschien weinig bevredigend voor orthodoxe systematici, maar preventie en repressie zijn in sterke mate vervlochten. Een van de wijzen waarop de preventie wordt gediend, is de afschrikkende repressie», meent prof. Nagel⁹⁵.

Wellicht mag maar weinig verwacht worden van het afschrikkend effect van strafvervolging en veroordeling op terroristen zelf. Gelet op hun sterke motivering, dikwijls blinde fanatisme, en bereidheid hun vrijheid en hun leven op te offeren voor het nastreven van hun doel. Nochtans mag niet uit het oog verloren worden dat terreurdaden de publieke opinie schokken en verontrusten en een trouwens opzettelijk nagestreefd klimaat van onveiligheid tot stand kunnen brengen, terwijl zij dank zij de grote publiciteit die er door de massamedia aan wordt gegeven, een bepaald navolgingseffect kunnen hebben op onstabiele elementen of op personen die de verkondigde opvattingen van de daders delen.

Het nemen van doeltreffende maatregelen ter bestrijding van daden van terrorisme, zoals nagestreefd

⁹² Oppericht bij het Verdrag van Brussel van 17 maart 1948, goedgekeurd bij de Belgische wet van 29 april 1948, *Belg. Staatsbl.*, 16 oktober 1948 en 1, 2, 3 november 1948.

⁹³ Zie Document 771 van 16 mei 1978 van deze Raad; zie in dezelfde zin A.R. HAAKMAT, «De bestrijding van de terreuracties», *Intermediair*, 25 november 1977, die het belang ervan onderstreept «ernst te maken met de bestudering en ontwikkeling van geweldloze conflictoplossingstechnieken...»; Internationaal Seminarie over het terrorisme te Rochester, 5/7 februari 1976, *The impact of terrorism and skyjacking on the operations of the criminal justice system*, Universiteit van Montreal, 1976. Zie ook *Rev. Int. de Science crim. et de droit pénal comparé*, 1976, 932-933. Zie PIERRE MERTENS in zijn merkwaardige studie «L'introuvable acte de terrorisme», *Pro Justitia*, 1974, nr. 5, p. 32-46, nr. 6, p. 43-54, waar hij besluiten aanhaalt van een colloquium dat te Parijs plaats had over het thema van de prophylaxie van het terrorisme: «que la seule façon de supprimer le terrorisme (celui des faibles bien entendu) serait d'assurer une réelle justice sociale et que certains pouvoirs dirigeants renoncent aux vices qui les rongent de l'intérieur: l'indifférence, la faiblesse et la lâcheté».

⁹⁴ *Terreur. Kriminologische en juridische aspecten van terrorisme*, verslag van een Congres gehouden te Nijmegen op 3 juni 1976, uitg. Ars Aequi libri, 1976.

⁹⁵ *N.J.B.*, 1977, 821; zie ook JACQUES VÉRIN, «Torture et prise d'otages», *Rev. de Science criminelle et de droit pénal comparé*, nr. 1, p. 177.

⁸⁸ Zie in dezelfde zin MOK, *op. cit.*, *N.J.B.*, 1977, 665 e.v., en verder de verklaring van hetzelfde ministerieel comité op 22 mei 1975 te Obernay (Fr.) waar gewag wordt gemaakt van «actes de terrorisme autochtones à la communauté européenne ... menacent l'existence même de l'Etat».

⁸⁹ Zie Cass., 27 mei 1971, *Pas.*, 1971, 1, 888, met conclusie van de procureur-generaal GANSHOF VAN DER MEERSCH; Cass., 14 januari 1976, *Pas.*, 1976, I, 538, R.W., 1975-76, 1745, met conclusie van de eerste advocaat-generaal DUMON.

⁹⁰ Zie art. 17 van het Verdrag van Rome van 4 november 1950.

⁹¹ Zie BART DE SCHUTTER, *op. cit.*, onder «Conclusions»; MOK, *op. cit.*, *N.J.B.*, 1977, 665; zie *Réponses à la violence*, rapport du Comité présidé par Alain Peyrefitte, Presses Pocket, 1977.

door het verdrag van 27 januari 1977, kan op internationaal rechterlijk plan gerechtvaardigd worden.

Dit is ook het besluit waartoe prof. De Schutter komt, rekening houdende enerzijds met de trend⁹⁶ in de internationale praktijk op het gebied van uitleveringen⁹⁷, en met de waarborgen welke bestaan «dans le cadre de la cohésion européenne structurée par un ensemble de normes», zodat z.i. een Europese Staat die in deze samenhang een verplichting tot uitlevering aanvaardt geenszins het internationaal recht geweld aandoet.

Er zal nog door sommigen gewezen worden op de waarborgen die het verdrag biedt aan de verdachten zelf, door te voorkomen dat de lid-staten buiten iedere waarborg om van de rechten van de beklaagde, zonder enige vorm van rechtspleging «uitwijzen» naar het land waar de verdachten de feiten zouden hebben gepleegd of waar men hen wenst te vervolgen, door ze eenvoudigweg op een vliegtuig te zetten naar dit land, wat in de praktijk wel eens gebeurt en neerkomt op een verkapte uitlevering⁹⁸.

Het Franse «syndicat de la magistrature» beschouwt het verdrag van 27 januari 1977 als een ernstige bedreiging voor talrijke politieke vluchtelingen in Europa, en als een uitzonderlijke aanslag tegen het principe van de politieke vrijheid en de *wettigheid* van de politieke strijd⁹⁹.

Klaarblijkelijk bedoelt dit «syndicat» niet dat het plegen van vliegtuigkapingen, gijzelingen, moord-aanslagen, het gebruik van bommen, granaten, vuurwapens, enz. (art. 1 van het verdrag) wettige middelen zijn, die mogen worden aangewend in de politieke strijd, en waarvan de vervolging en de bestraffing een aanslag uitmaken tegen het principe van de politieke vrijheid, kortom dat het doel de middelen heiligt.

Veeleer betreft de stellingname van het «syndicat» de feiten vermeld in art. 2 van het verdrag, die door een verdragsluitende staat kunnen worden beschouwd als geen politiek misdrijf uitmakend (die dus niet vallen onder de absolute depolitiseringsclausule die toepasselijk is op de feiten vermeld in art. 1).

Art. 2 vermeldt immers iedere erge gewelddaad — buiten die bedoeld in art. 1 — die gericht is tegen het leven, de lichamelijke gaafheid of de vrijheid van per-

sonen, ernstige daden tegen goederen, — niet voorzien bij art. 1 — wanneer die een gemeen gevaar uitmaken voor personen.

Desaangaande merken mr. P.H. Bakker-Schut e.a. op: «De combinatie van het gebruik van buitengewoon vage begrippen (ernstige daad tegen goederen, gemeen gevaar voor personen, ernstige daad van geweld), met strafrechtelijke categorieën als poging en deelneming (art. 1/f, art. 2/2, 2/3) die op deze vage delictomschrijvingen worden toegepast, betekent in feite dat het bereik van deze conventie vrijwel onbegrensd is»¹⁰⁰.

Deze kritiek is o.i. niet helemaal ongegrond. Hierbij sluit de vraag aan van prof. Nagel: «beseffen sommige mensen niet dat depolitiseren van sommige daden ook politiseren is»¹⁰¹, en die van prof. G. Soulier: «le texte nous engage vers quelle Europe..; une internationale de la répression...»¹⁰².

Er dient echter te worden opgemerkt dat de feiten vermeld in art. 2 van het verdrag slechts het voorwerp uitmaken van een relatieve depolitiseringsclausule: een verdragsluitende staat *kan* ze beschouwen als geen politiek misdrijf uitmakend. Hij kan ze ook beschouwen als zijnde politieke misdrijven die dus geen aanleiding geven tot uitlevering.

Tevens, wat België betreft, kan men terugblikken op een lange traditie waarbij zowel door de kamers van inbeschuldigingstelling in hun adviezen over vragen tot uitlevering (art. 3 van de wet van 15 maart 1874), als door de regering in haar beslissing desaangaande, zeer omzichtig werd gehandeld en het principe van niet-uitlevering wegens «politiek misdrijf» gaaf werd gehouden¹⁰³.

Zijn er aanwijzingen om te vrezen dat in België van dit «liberaal»¹⁰⁴ standpunt afgeweken zal worden in de toekomst?

Deze liggen niet voor de hand, hoewel, zoals prof. Nagel het uitdrukt¹⁰⁵, «de overheid het in haar macht (heeft) om met behulp van de massamedia, op bepaalde delikten het etiket politiek en op andere het etiket niet-politiek te drukken. Hoe ze daarbij te werk gaat, hangt af van het politiek getij van het moment»¹⁰⁶.

Indien tenslotte het Europees Verdrag tot bestrijding van het terrorisme weinig innoveert («un faux pas en avant» zegt prof. B. De Schutter), is het zoals minister van State Pierre Vermeylen zegt¹⁰⁷, goed dat men zijn daden in overeenstemming brengt met zijn verklarin-

⁹⁶ Zie o.m. JORDANJ, PAUST, «Terrorism and the international law of war», *Rev. de droit pénal militaire*, 1975, 16-17; S. GLASER, «Le terrorisme international et ses divers aspects», *Rev. Intern. Drt. comparé*, 1973, 887-888.

⁹⁷ Zie nr. 10 in J.T., 26 maart 1977.

⁹⁸ Zie MOK, N.J.B., 1977, 666 e.v., en N.J.B., 1977, 700, voetnoot 19, waar het geval aangehaald wordt van Elisabeth van Dyck, D.B.R.-staatsburger, verdacht van deelname aan «Kriminelle Vereinigung» — art. 25 en 129 van het Duits Strafwetboek D.B.R. — die door Zwitserland werd «uitgewezen» naar de D.B.R. en aan de Zwitserse-Duitse grens overgenomen werd door de Duitse Veiligheidsdiensten. Zie de uitwijzing van R.A.F.-lid Stefan Wisnienski die door de Franse politie te Orly (Fr.) werd gevat, en per vliegtuig naar de D.B.R. werd overgebracht (*De Gentenaar*, 13 mei 1978, *La Libre Belgique*, 13 mei 1978).

⁹⁹ *Justice*, 1977, 25.

¹⁰⁰ N.J.B., 1977, 702.

¹⁰¹ N.J.B., 1977, 821.

¹⁰² *Le monde diplomatique*, november 1976.

¹⁰³ Zie SALMON, *op.cit.*, J.T., 1977, 499.

¹⁰⁴ Zie ook de memorie van toelichting bij de wet van 6 augustus 1973, *Parl. Besch., Kamer*, 1971-72, nr. 295/1, p. 2.

¹⁰⁵ N.J.B., 1977, 819.

¹⁰⁶ Zie ook desaangaande MARC GJIDARA, «La piraterie aérienne en droit international et en droit comparé», *Rev. Intern. Drt. comp.*, 1972, 823-835.

¹⁰⁷ *Le Soir*, 28 april 1978, «Tribune Libre» — «Le terrorisme».

gen ; omdat het gezond is te bevestigen dat sommige daden niet kunnen worden goedgepraat, welke ook de drijfveer ervan zij.

16. Een van de neveneffecten van het politiek terrorisme in West-Europa, afgezien van de versterking van het repressieapparaat van de Staat, is het ontstaan van talrijke privé-firma's die zich belasten met het verstrekken van lijfwachten aan personen uit de zakenwereld die bescherming wensen tegen mogelijke ontvoeringen of moordaanslagen.

Dat deze topfiguren van de industrie, de financies, in West-Europa als vertegenwoordigers van een maatschappij die de politieke «terroristen» wensen te vernietigen, ernstig gevaar lopen, is voldoende bewezen. Men denke onder meer aan de gijzeling van en de moord op Hans Martin Schleyer (hij werd ontvoerd op 5 september 1977 in de D.B.R. en de ontvoerders eisten in ruil voor zijn leven de vrijlating van gevangene terroristen, onder meer Baader, Ensslin en Raspe ; zijn lijk werd op 19 oktober 1977 in Frankrijk, in de koffer van een achtergelaten wagen gevonden, daags na de bevrijding te Mogadishu (Somalia) door een Duits commando van de gegijzelden aan boord van een gekaapt vliegtuig), aan de moord op Jürgen Ponto, voorzitter van de Dresdner Bank op 3 juli 1977 door R.A.F.-leden, onder meer Suzanne Albrecht (zijn petekind).

Volgens een verslag van het Amerikaans C.I.A., dat door *Newsweek*¹⁰⁸ wordt aangehaald, werden er op wereldschaal — zonder onderscheid van politieke of andere motieven, sedert 1974 meer dan 4.000 zakenlieden gekidnapt, en werden er in 1976, 239 terroristische aanvallen uitgevoerd op zakenlieden en hun eigendommen, tegen 37 in 1968.

In de D.B.R. zou tussen 25 en 50 D.M. per lijfwacht en per uur bescherming worden aangerekend¹⁰⁹.

In welke mate de bescherming door lijfwachten van personen die wegens hun aanzien, ambt of politieke gebondenheid het voorwerp van een aanslag of een gijzeling zouden kunnen zijn, doeltreffend is, blijft een open vraag : Schleyer was beschermd door drie, de procureur-generaal Bubach door één en zijn chauffeur, Aldo Moro door drie lijfwachten.

Naast die «boom» in de lijfwachtenondernemingen¹¹⁰, is er nog die van de ombouwing van gewone wagens in kogelvrije auto's¹¹¹.

Het toenemen van de geweldcriminaliteit in het algemeen en van de vliegtuigkapingen en gijzelingen in het bijzonder is ook niet zonder terugslag geweest voor het verzekeringswezen¹¹².

¹⁰⁸ 14 november 1977, p. 34.

¹⁰⁹ Dr. Wehner, «In die Presse war zu lesen», in *Kriminalistik*, Heft 5/1977, p. 223, «Boom für Leibwächter».

¹¹⁰ *Gazet van Antwerpen*, 9 maart 1978 : «Zaak Empain geeft werk aan lijfwachten».

¹¹¹ *Newsweek*, 14 november 1977, p. 35 ; *Gazet van Antwerpen*, 18 maart 1978 : «Terrorisme doet nieuwe industrie ontstaan».

¹¹² Zie *Het Volk*, 12 juni 1978 : «Verzekering tegen gijzelingen boekt succes».

Zo had de kapingsoperatie «ABU Thalaat» door terroristen van de P.L.O. in september 1970, waarbij een Jumbo-Jet en drie andere passagiersvliegtuigen van de burgerlijke luchtvaart werden vernietigd, als onmiddellijk gevolg dat de verzekeringspremies toepasselijk op de burgerlijke luchtvaart aanzienlijk werden verhoogd¹¹³, terwijl de premies van verzekeringen tegen losgeld¹¹⁴, eveneens sedert ongeveer hetzelfde tijdstip aan een flinke aanpassing toe waren.

Bovendien wordt er vooral door de verzekeraar zelf voor geijverd dat het bestaan van dergelijke individuele polissen geheim blijft, dit ten einde mogelijke gijzelaars niet aan te lokken¹¹⁵.

Nieuw is de «kidnapverzekering» niet¹¹⁶. Wij mochten de tekst lezen van een oude Nederlandse losgeldpolis van 1691, waarin onder meer bedongen werd : «Waer door den Selven ... soude mogen gevangelijck weckgevoert ende in slaverny gebracht worden in eenige havens van Africa, ofte waer het anders soude mogen wesen. Ende indien zulks gebeurde (dat God verhoede) beloven wij elck onse volle geteekende somme tot syne verlossing ofte Rantsoen-gelt prompt sonder eenige exceptie ofte uytstel den geasseureerde ofte toonder deses te betaelen...»

In amsterdam, ady 16 november 1691.»

17. De verdediging van verdachten die vervolgd worden wegens misdrijven, die ze beweren te hebben gepleegd uit politieke overtuiging, kan de advocaat soms voor een moeilijke opdracht stellen.

Ik heb het opzet niet dit aspect van de zaken uit te diepen. Het levert voldoende stof om op zichzelf het voorwerp uit te maken van een openingsrede.

In België oefent de advocaat vrij zijn ambt uit ter verdediging van het recht («de la justice» in de Franse tekst) en van de waarheid (art. 444 Ger. W.). Dit brengt mede dat de woorden die hij vóór de rechtbank spreekt of de geschriften die hij aan de rechtbank overlegt, geen aanleiding geven tot strafvervolging wanneer die woorden of die geschriften op de zaak of op de partijen betrekking hebben (art. 452 Sw.).

Dit voorrecht is onderworpen aan het toezicht van de rechter in geval van misdrijf, van de op tuchtgebied bevoegde instanties in geval van deontologische inbreuken.

Door de eed die hij vóór zijn aanneming als advocaat heeft afgelegd is hij o.m. verplicht tot gehoorzaamheid aan de Grondwet en aan de wetten van het Belgische Volk, en gehouden tot eerbied aan het gerecht en de

¹¹³ Jacob W.F. Sundberg, «ABU Thalaat. La guerre contre l'aviation civile internationale», *Rev. fr. de drt. aérien*, 1972, 113-132 ; zie ook in verband met de betwisting over de vergoeding van de vernieling van één dezer lijnpassagiersvliegtuigen : *Lloyd's Law Reports*, 1975 (vol. I) inzake Panam v. Aetna, p. 77-100.

¹¹⁴ Zie *Insurance Record*, July 1974, «Political Risks», p. 23-24.

¹¹⁵ *De Gentenaar*, 8 juni 1978, «Kidnapverzekering moet geheim blijven».

¹¹⁶ Zie *Simon Fredericq, op. cit.*, p. 12-14.

openbare overheid, terwijl hij zich verbindt geen zaak aan te raden of te verdedigen die hij naar eer en geweten niet gelooft rechtvaardig te zijn (art. 429 Ger. W.).

Hij moet zijn beroep uitoefenen met waardigheid, rechtschapenheid en kiesheid (art. 456 Ger. W.) en mag in zijn pleidooien of zijn geschriften de monarchie, de Grondwet, de wetten van het Belgische Volk of het gevestigd gezag niet kwaadwillig aanvallen.

Wanneer hij nu de verdediging opneemt van verdachten wier misdadig optreden er precies op gericht is de bestaande rechtsorde omver te werpen, zal het voor de advocaat niet steeds gemakkelijk zijn de ideologische afstand te bepalen die hij tot zijn cliënt moet houden, en uit te maken in hoever hij die openbaar kan maken.

De meningen desaan gaande zijn zeer verdeeld, zoals o.m. blijkt uit de studie van Han Janse de Jong en Ties Prakken: «Politieke verdediging: een rechtsstatelijk dilemma»¹¹⁷.

Indien de advocaat zich solidariseert met de stellingnemingen van zijn cliënt, loopt hij het risico minstens zich bloot te stellen aan tuchtvervolgingen en sancties.

Meestal eisen «terroristen» de solidariteit van hun advocaten met betrekking tot hun gevoelens en overtuigingen.

Voor sommige advocaten stelt dergelijke eis geen gewetensprobleem; zo is mr. Klaus Croissant van oordeel: «Lorsqu'on se charge de défendre des révolutionnaires, il faut aussi défendre la révolution», en hij voegt eraan toe dat een industriële advocaat ook het kapitalisme vertegenwoordigt en zijn dominerende structuren¹¹⁸. Zoals men zich herinnert werd Klaus Croissant door de Franse Regering aan de D.B.R. uitgeleverd wegens strafbare deelneming aan een «kriminelle Vereinigung»¹¹⁹ op gunstig advies van 16 november 1977 van de chambre des mises en accusation van het Hof van Beroep te Parijs¹²⁰.

De strafprocedure welke in de D.B.R. tegen Croissant werd ingesteld, en die tegen advocaat Siegfried Haas, die raadsman is geweest van Andreas Baader en in november 1976 werd aangehouden¹²¹, heeft echter niet rechtstreeks te maken met het probleem gesteld door de verdediging van «terroristen» in rechte¹²².

Andere advocaten, zoals mr. Bakker-Schut, die zeker niet kan worden verdacht van onbegrip ten aanzien

van de politieke motiveringen van «terroristen», zijn van oordeel dat deze laatsten van hun advocaten niet kunnen eisen dat zij zich bij de waarneming van hun verdediging solidair betonen met de gevoelens en overtuigingen van hun cliënten¹²³.

Professor Langemeyer was in 1950 de mening toegedaan dat de advocaat de maatschappij geen schade mag toebrengen, wat hij doet door de rechtsorde onnodig te schokken¹²⁴.

Deze opvatting sluit aan bij die van de Savornin Lohman¹²⁵.

Algemeen zou men als leidraad kunnen overwegen met Han Janse de Jong en Ties Prakken¹²⁶ dat «de juridische grenzen van de verdediging liggen in het strafrecht en in de advocatentucht», en dat «de onafhankelijke constitutionele en strafprocessuele positie — van de advocaat — maakt dat hij in zijn gedrag zich slechts te verantwoorden heeft voor zijn eigen geweten en voor zijn eigen beroepsgroep, zolang hij binnen het legale kader opereert».

De moeilijkheid zal er echter in bestaan deze regel in de praktijk toe te passen.

Het belang van de wijze waarop de advocaten hun verdedigingstaak, dan in de brede zin van het woord, in de door ons beoogde zaken opvatten blijkt voldoende uit de wettelijke bepalingen die in de D.B.R. werden ingevoerd, o.m. de Verteidiger Ausschluss¹²⁷.

Tot waar de fouillerings- en zoekingsmaatregelen ten aanzien van advocaten kunnen gaan, bij het bezoek aan cliënten-«terroristen» die in hechtenis zijn, blijkt uit het artikel gepubliceerd door *Stern* op 27 oktober 1977 onder de titel «Stammheim intern»¹²⁸.

18. De rechterlijke macht is een van de belangrijke organen van de democratische Staat.

De rechter is de arbiter tussen aan de ene kant de uitvoerende macht die de misdrijven door haar organen doet opsporen en door toedoen van het openbaar ministerie strafvervolgingen instelt, en aan de andere kant de enkeling.

Het is in de mate waarin de rechter onafhankelijk is van alle partijen die in de procesvoering betrokken zijn, afstand doet van zijn persoonlijke politieke en religieuze overtuigingen in de uitoefening van zijn ambt, waakt over de rechten van de enkeling, een «fair trial» verzekert en de wet toepast bij de beslechting van de hem onderworpen zaken, dat de aanwending van macht door de executieve rechtmatig en algemeen aanvaardbaar is¹²⁹.

¹¹⁷ N.J.B., 1978, 325-340.

¹¹⁸ Aangehaald door P. PONSAERS in *Modèles pour analyser le phénomène du terrorisme - Déviance et Société*, 1978, vol. 2, nr. 1, p. 12.

¹¹⁹ Artikelen 25 en 129 van het Duitse Strafwetboek.

¹²⁰ J.T., 21 januari 1978; *Le Nouvel Observateur*, nr. 681 van 28 november tot 4 december 1977, het artikel van ALAIN PEYREFITTE, «Gouverner c'est prévoir»; *Le Monde* van 26 november 1977, interview van ALAIN PEYREFITTE, «Sur l'extradition de Mtre Croissant».

¹²¹ *Newsweek* van 19 september 1977.

¹²² Zie ingelijks in *Het Laatste Nieuws* van 31 mei 1978, het artikel over de aanhouding van de advocate Ingrid Lohstötter.

¹²³ *Advocatenblad*, 1975, 184-195.

¹²⁴ *Advocatenblad*, 1950, 168.

¹²⁵ *Advocatenblad*, 1977, 334.

¹²⁶ *Op. cit.*

¹²⁷ Art. 138a van het Duitse Strafwetboek.

¹²⁸ Aangehaald in *Kriminalistik*, Hft. 12/1977, p. 551.

¹²⁹ J.A.G. GRIFFITH, *The politics of the judiciary*, chap. 9, «The political role», Manchester University Press, 1977.

Een rechter die niet onafhankelijk zou zijn tegenover het uitvoerend bewind, zou de essentiële rol verloochenen die hem in de rechtsstaat toebedeeld is, en zou meteen alle legitimiteit ontnemen aan de machtsuitoefening door de executieve : de enkeling zou blootgesteld zijn aan willekeur van het machtsapparaat, de deur zou openstaan voor de verdrukking van het staatsterrorisme. De rechter zou dan ophouden de belangen van de gemeenschap te dienen en zou vervallen tot een ondergeschikt staatsorgaan onderhevig aan de druk van de regerende partijen.

De rechter is ook gebonden door de wet, verplicht ze toe te passen. Hij kan ze niet negeren noch aanvaarden dat ze moedwillig overtreden wordt zonder in willekeur te vervallen en de werking van de Staatsinstellingen te ontreddeven, wat een der doelstellingen is van het politiek (verzets)terrorisme. Dit neemt niet weg, wel integendeel, dat de rechter voldoende ingelicht moet zijn over politieke theorieën ten einde inzicht te hebben in de ingeroepen motieven voor het gepleegde misdrijf¹³⁰, die in voorkomend geval bij de straftoewijzing van belang kunnen zijn.

Tenslotte kan men zich de vraag stellen of in een democratisch pluralistische Staat, waarin de vrijheid van mening reëel is, de verkiezingen vrij zijn, waarin de minderheid van heden morgen regeringspartij kan worden, het politiek motief dat ingeroepen wordt als grond van verschoning voor het plegen van erge misdaden niet het minst aanvaardbaar is van alle¹³¹.

Ziedaar, Mijnheer de Eerste Voorzitter, heren van het Hof, geachte collega's en medewerkers, dames en heren, de bedenkingen die ik aan uw aandacht onderwerp.

Artikel 351 van het Gerechtelijk Wetboek legt mij tevens de taak op U verslag uit te brengen over de wijze waarop, in uw rechtsgebied, gedurende het afgelopen gerechtelijk jaar, recht werd gesproken.

Wat de activiteit van uw Hof betreft blijkt uit de mij medegedeelde cijfers dat het aantal nieuwe burgerlijke zaken elk jaar aanzienlijk toeneemt.

In 1977 werden bij uw Hof 2.077 nieuwe burgerlijke zaken ingeleid, alsmede 2.329 nieuwe strafzaken. Er werden 1.125 burgerlijke zaken en 2.339 strafzaken gevonnist.

Op 31 december 1977 was de achterstand bij de afhandeling van de burgerlijke zaken evenwel opgelopen tot 5.628 zaken.

¹³⁰ BERNARD CORBOZ, «Les délinquants politiques», éditorial, *Rev. Int. de cr. et de police technique*, 1977, 341.

¹³¹ Prof. TH. W. VAN VEEN, «Van strafrecht wordt teveel verwacht», onder redactionele kanttekeningen in *Rechtsgeleerd Magazyn - Themis*, 1978/1.

In dezelfde zin ROBERT MOSS, *The Collapse of Democracy*, ed. Temple Smith, Londen, 1975, p. 230 : « In a society that allows for peaceful change and the free expression of opinion, armed revolutionaries cannot be accepted as spokesmen for legitimate pressure groups.»

Er dient op gewezen te worden dat gedurende het afgelopen gerechtelijk jaar uw Hof in zeer moeilijke omstandigheden zijn taak heeft moeten vervullen.

Ten gevolge van de behandeling van een bijzonder omslachtige zaak voor het Hof van Assisen van de provincie Oost-Vlaanderen, werden zes magistraten van uw Hof, ingevolge de voorbereiding en de behandeling ervan, gedurende meer dan drie maanden ervan weerhouden hun normale taken te vervullen. Aldus heeft de zesde kamer van uw Hof geen zitting kunnen nemen van 10 oktober 1977 tot 30 januari 1978.

Het voorzitterschap van de twee hoven van assisen van het rechtsgebied, waarbij in 1977 elf zaken werden afgehandeld, heeft geregeld een of meer magistraten van uw Hof voor enkele weken opgeëist.

Daarenboven verloor uw Hof door overlijden, respectievelijk op 20 maart 1978 en 16 mei 1978 twee bekwame magistraten in de persoon van de raadsheren Albert Dujardin en Michel Delobel.

Hoewel hun vervanging alsmede die van twee kamervoorzitters, die in de loop van dit gerechtelijk jaar tot het emeritaat werden toegelaten, en van een raadsheer die tot een ander ambt werd geroepen, vlug geschiedde, nam dit noodzakelijkerwijze — publikatie van de vacaties, voordracht van kandidaten voor het Hof en de provinciale raad —, steeds enige tijd in beslag.

Wat de rechtbanken van eerste aanleg betreft blijkt dat in 1977 het aantal nieuwe burgerlijke zaken in vergelijking met de vorige jaren is toegenomen en zij als volgt zijn verdeeld over het rechtsgebied :

Gent	6.270
Dendermonde	5.097
Oudenaarde	1.548
Brugge	5.274
Kortrijk	3.276
Ieper	793
Veurne	954

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bedroeg in 1977 :

Gent	4.922
Dendermonde	3.443
Oudenaarde	1.134
Brugge	3.964
Kortrijk	2.695
Ieper	696
Veurne	974

Het aantal vonnissen in strafzaken bedroeg in 1977 :

Gent	4.311
Dendermonde	4.955
Oudenaarde	2.095
Brugge	5.658
Kortrijk	4.336
Ieper	963
Veurne	700

Ik voeg hierbij ook statistische gegevens over de activiteit van de rechtbanken van koophandel, de vre-

degerechten en de politierechtbanken uit het rechtsgebied.

Vooraf wat de rechtbanken van koophandel betreft, is in 1977 het aantal vonnissen aanzienlijk hoger geweest dan de vorige jaren.

Deze statistische gegevens wijzen duidelijk op een steeds toenemende aanwas van de achterstand in burgerlijke zaken, zo voor het hof van beroep als voor de rechtbanken van eerste aanleg en de rechtbanken van koophandel.

Het aantal strafzaken waarin hoger beroep werd ingesteld en die nog door het hof van beroep behandeld moesten worden bedroeg :

op 1 september 1975 : 1544
op 1 september 1976 : 1581
op 1 september 1977 : 1950.

Deze cijfergegevens zijn slechts een abstracte aanwijzing van menselijke problemen, bezorgdheid, angst en verwachting die onopgelost blijven.

De achterstand in de rechtsbedeling in het algemeen en bij de hoven van beroep in het bijzonder, wekt sedert geruime tijd ernstige bezorgdheid. Kan men inderdaad nog gewagen van een goede rechtsbedeling wanneer thans (1 september 1978) door sommige kamers van uw Hof de rechtsdag moet worden gesteld in 1981 ?

Deze groeiende achterstand heeft tot gevolg dat talrijke rechtzoekenden de indruk hebben dat ze zich tevergeefs tot de rechtbanken en hoven van beroep richten om een vonnis te krijgen in gedingen waarin ze gewikkeld zijn.

De onmogelijkheid binnen een redelijke en nuttige termijn aan dit rechtmatig verzoek te voldoen kan tragisch zijn voor de betrokken mensen.

Denken wij maar aan gevallen van spoedeisende maatregelen, die gezinnen, echtparen, kinderen aangaan; aan gevallen van familieverlating waar vrouwen en kinderen wachten op de bescherming van het gerecht die hun echtgenoot, hun vader zal verplichten de broodnodige, verschuldigde alimentatie te betalen; aan de talrijke zware verkeersongevallen waarin maar al te dikwijls veel te laat vonnis kan worden uitgesproken, met het gevolg dat slachtoffers soms jaren moeten wachten op een rechtmatige vergoeding.

Deze toestanden verwekken niet alleen een vertrouwenscrisis ten aanzien van de rechtsbedeling waarbij noodzakelijkerwijze heel het staatsbestel betrokken wordt, maar geven ook aanleiding tot misbruiken: partijen die er geldelijk of enig ander belang bij hebben, zullen alle rechtsmiddelen uitputten ten einde de zaken te doen aanslepen.

In andere gevallen zullen de schadelijders zich noodgedwongen tevreden stellen met een snel uitgekeerde doch onvoldoende vergoeding, eerder dan jarenlang te wachten op een gerechtelijke beslissing.

Dat de huidige achterstand in gerechtszaken ook in het zakenleven als storend wordt aanvoeld, blijkt o.m. uit het colloquium van de Internationale Vereniging van het Verzekeringsrecht dat op 4 juli 1978 te Brussel plaats had en waar aandacht werd besteed aan de vereiste gerechtelijke hervormingen om een snellere afhandeling van de verkeerszaken te bevorderen en de achterstand op te slopen, o.m. het oprichten van een «verkeersrechtbank» dat door U, Mijnheer de Eerste-Voorzitter, werd uitgestippeld ter gelegenheid van de plechtige algemene vergadering van dit Hof op 1 september 1977.

Maar het zijn vooral de economisch zwakkeren, en de hulpbehoevenden die door de vertraging van de rechtsbedeling in de verdrukking komen.

Ten aanzien van de bezorgdheid door talrijke parlementsleden betoond en van de verklaringen door de minister van Justitie voor de Wetgevende Kamers bij de bespreking van het wetsontwerp houdende de begroting voor zijn departement voor het begrotingsjaar 1978¹³², mogen wij hopen dat hieraan weldra een einde zal worden gemaakt en dat de vereiste gerechtelijke hervormingen zullen worden doorgevoerd en de nodige personeelsbezetting zal worden ter beschikking gesteld die ons zullen toelaten onze taak ten dienste van de bevolking op doeltreffender wijze te vervullen.

¹³² Zie o.m. de parlementaire vragen: nr. 32 van 13 januari 1978 van senator W. Calewaert, *Vragen en Antwoorden, Senaat*, 1977-78, 642; nr. 44 van 7 februari 1978 van senator M. Storme, *Vragen en Antwoorden, Senaat*, 1977-78, p. 839; nr. 57 van 14 februari 1978 van volksvertegenwoordiger H. De Croo, *Vragen en Antwoorden, Kamer*, 1977-78, 1452.

Zie de verslagen uitgebracht over het wetsontwerp houdende de begroting van het Ministerie van Justitie voor 1978, namens de Commissie van Justitie van de Senaat, de parlementaire interventie bij de bespreking ervan, *Senaat, Doc.*, 5 VI, 1977/1978, nr. 2; *Beknopt verslag, Senaat*, 19 januari 1978, 19 januari 1978; *Beknopt verslag Kamer*, 24 januari 1978, 25 januari 1978.

RECHTBANKEN VAN EERSTE AANLEG

	JAAR	Gent	Dendermonde	Oude-naarde	Brugge	Kortrijk	Ieper	Veurne
BURGERLIJKE ZAKEN								
- aantal nieuwe zaken	1974	4.627	4.000	1.234	3.290	2.499	627	436
	1975	5.257	4.359	1.271	3.867	2.535	701	775
	1976	5.530	4.422	1.264	4.057	2.763	675	868
	1977	6.270	5.097	1.548	5.274	3.276	793	954
- aantal vonnissen (inbegrepen tussenvonnissen)	1974	3.412	2.718	821	2.364	1.991	526	535
	1975	4.234	3.169	899	2.688	2.196	590	718
	1976	4.505	3.370	1.028	2.899	2.344	556	802
	1977	4.922	3.443	1.134	3.964	2.695	696	974
CORRECTIONELE ZAKEN								
- aantal notities	1974	59.437	53.825	14.696	54.584	31.389	11.237	15.220
	1975	55.377	52.540	14.687	50.744	27.591	11.611	16.299
	1976	56.790	51.468	14.680	51.196	27.011	12.103	17.068
	1977	56.821	52.338	13.924	50.077	27.522	11.624	15.995
- aantal vonnissen : (voor aantal beroepen hiertegen, zie rubriek ingeleide zaken hof van beroep)	1974	3.362	4.823	1.703	4.945	3.288	1.330	752
	1975	4.243	4.991	1.565	4.880	3.477	1.417	788
	1976	4.093	4.126	1.746	4.428	3.356	1.057	791
	1977	3.403	4.395	1.884	4.579	3.425	882	648
- aantal vonnissen correctionele rechtbank in graad van hoger beroep)	1974	871	310	173	560	546	81	105
	1975	757	388	249	611	610	67	72
	1976	833	868	263	777	772	81	108
	1977	908	560	211	1.079	911	81	52

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL

	JAAR	Gent	Dendermonde	Oude-naarde	Brugge	Kortrijk	Ieper	Veurne
1. Aantal ingeleide zaken (op dagvaarding, vrijwillige verschijning, verzet, betwiste schuldvordering, faillissement)	1974	3.419	1.997	1.052	2.254	1.899	505	422
	1975	3.790	2.718	1.444	2.867	2.524	583	652
	1976	4.754	2.915	1.494	3.409	2.436	543	713
	1977	4.474	3.314	965	3.404	2.705	613	395
2. Zaken in graad van hoger beroep (op tegenspraak en op verzet) (tegen vonnissen vrederechters)	1974	20	14	4	10	11	2	4
	1975	33	14	7	18	10	1	6
	1976	16	11	2	15	13	4	3
	1977	23	16	7	23	18	2	2
3. Vonnissen (uitspraak over de zaak zelf, <i>niet</i> inbegrepen de faillissementen en de gerechtelijke akkoorden)	1974	2.082	1.575	607	1.785	1.286	265	267
	1975	2.495	1.490	1.050	2.038	1.544	332	382
	1976	2.454	2.013	922	2.445	1.625	425	365
	1977	2.522	2.395	1.235	2.747	1.866	434	411
4. Tussenvonnissen	1974	1.168	435	506	841	398	102	106
	1975	1.054	478	559	1.081	436	150	210
	1976	1.890	565	723	1.254	505	200	260
	1977	1.464	769	401	1.290	497	211	151
5. Kort gedingen	1974	114	94	18	64	81	12	27
	1975	133	112	46	86	83	12	13
	1976	139	109	34	112	91	11	12
	1977	156	106	48	114	115	25	14
6. Faillissementen	1974	75	48	17	70	48	14	21
	1975	99	64	16	68	41	18	23
	1976	119	67	18	109	45	34	27
	1977	93	95	18	96	55	22	18
7. Aanvragen gerechtelijk akkoord	1974	15	6	1	2	7	1	—
	1975	8	16	5	3	12	3	3
	1976	11	6	3	2	12	1	—
	1977	8	10	3	7	7	—	1

VREDEGERECHTEN

	JAAR	Gent	Dendermonde	Oude-naarde	Brugge	Kortrijk	Ieper	Veurne
1. Aantal ingeschreven zaken gedurende het jaar :								
a) op de algemene rol	1974	5.529	4.027	1.496	4.784	4.547	911	785
	1975	6.289	4.161	1.388	5.258	4.972	1.051	818
	1976	6.349	4.162	1.567	4.967	4.369	814	785
	1977	6.512	4.635	1.552	5.094	4.696	855	804
b) op de rol der verzoekschriften	1974	270	426	151	227	220	36	33
	1975	355	454	174	296	194	32	36
	1976	411	541	187	250	145	54	34
	1977	1195	1285	493	896	794	164	122
2. Processen-verbaal van minnelijke schikking of van niet tot standkoming daarvan (art. 733 Ger. W.)								
	1974	1.868	2.225	359	1.577	1.434	238	79
	1975	3.118	3.066	407	1.865	1.757	315	86
	1976	3.431	3.259	573	1.749	1.873	321	159
	1977	3.811	3.350	1.120	1.600	1.920	449	208
3. Aantal eindvonnissen								
	1974	5.784	4.510	1.638	4.796	4.357	898	732
	1975	6.567	4.466	1.582	4.973	4.792	911	765
	1976	6.739	4.842	1.743	4.986	4.532	857	765
	1977	6.424	4.925	1.645	5.022	4.504	789	798
4. Vonnissen op incident, tussenvonnissen en voorbereidende vonnissen (niet medegerekend onder 3)								
	1974	2.523	1.555	320	2.829	781	50	74
	1975	3.823	1.917	411	1.683	1.022	171	67
	1976	4.303	2.182	408	1.713	845	345	79
	1977	4.362	2.067	472	1.693	753	250	102
5. Familieraden (aantal vergaderingen)								
	1974	968	780	286	726	613	182	115
	1975	965	775	309	731	644	185	130
	1976	884	846	324	711	605	161	111
	1977	881	844	318	764	779	178	118

POLITIERECHTBANKEN

	JAAR	Gent	Dendermonde	Oude-naarde	Brugge	Kortrijk	Ieper	Veurne
1. Aantal ingeleide zaken								
	1974	14.928	7.587	2.272	8.634	9.044	1.512	949
	1975	11.525	6.058	2.237	9.231	8.069	1.483	892
	1976	12.119	7.569	2.087	8.976	9.004	1.334	1.006
	1977	10.592	7.654	2.176	9.216	8.768	1.533	859
2. Aantal eindvonnissen								
	1974	15.004	7.614	2.268	8.786	9.276	1.505	939
	1975	11.360	6.155	2.225	9.336	8.556	1.481	876
	1976	11.949	7.813	2.081	9.008	8.892	1.327	1.006
	1977	10.243	7.816	2.174	9.175	8.836	1.526	860
3. Aantal voorzieningen in hoger beroep								
	1974	1.459	504	242	728	656	66	116
	1975	1.362	369	260	776	646	76	103
	1976	1.000	1.125	256	1.175	879	90	98
	1977	1.282	675	249	929	858	90	67

STATISTIEKEN VANAF 1974 TOT EN MET 1977
HOF VAN BEROEP

	1974	1975	1976	1977
I. BURGERLIJKE ZAKEN				
— aantal ingeleide zaken	1.496	1.717	1.989	2.077
— aantal definitief afgehandelde zaken				
1) eindarresten	1.056	1.050	1.070	1.125
2) tussenarresten	94	87	135	98
nog te berechten burgerlijke zaken	3.225	3.867	4.736	5.628
II. FISCALE ZAKEN				
— aantal ingeleide zaken	81	52	75	69
— aantal definitief afgehandelde zaken	60	64	67	50
III. STRAFZAKEN				
— aantal ingeleide zaken				
- correctioneel	2.404	2.460	2.472	2.329
- kamer van inbeschuldigingstelling	628	648	731	691
- herstel in eer en rechten	810	831	764	923
- jeugdbescherming	29	43	34	31
- zaken die naar het hof van assisen verwezen werden door de kamer van inbeschuldigingstelling	15	14	12	13

— aantal arresten				
- correctioneel :	2.098	2.637	2.536	2.339
- kamer van inbeschuldigingstelling	628	677	762	676
- herstel in eer en rechten	733	851	788	835
- jeugdbescherming	29	58	62	75
- hoven van assisen :	9	12	8	12
(nog te behandelen zaken op 31.12.1977 : 11)				

— aantal cassatieberoepen	139	163	144	163
- vernietigingen	22	24	18	16
- verwerpingen	117	139	126	143
- hangende				4

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 19 JANUARI 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Closon

Eerste advocaat-generaal : de h. Dumon

Advocaten : mrs. Simont en Bützler

Onrechtmatige daad—Aansprakelijkheid—Zaken—Gebrek—Begrip—Niet uitsluitend een blijvend element dat inherent is aan de zaak—Tussenkoms van een derde.

Het gebrek van de zaak waarvoor de bewaarder ervan krachtens art. 1384 B.W. aansprakelijk is, is niet uitsluitend

een blijvend element dat inherent is aan de zaak en zich voordoet buiten elke tussenkoms van een derde.

B. en G. t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 februari 1976 door het Hof van Beroep te Luik gewezen ;

Over het *eerste middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 1382, 1383, 1384, inzonderheid lid 1, van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat, in verband met het middel waarin de eisers aanvoerden dat verweerder op basis van artikel 1384, lid 1, van het Burgerlijk Wetboek, aansprakelijk was voor het ongeval van eiseres, daar de aanwezigheid van roomijs op het terras dat verweerder onder zijn bewaring had een gebrek van

dit terras vormde, het arrest die stelling verwerpt op grond dat onder «gebrek van de zaak moet worden verstaan een blijvend element dat inherent is aan de zaak, met uitsluiting van elke tussenkomst van een derde die niets te maken heeft met de fabricatie ervan, en met de levering ervan als zodanig, voor een welbepaald gebruik ; dat in het onderhavige geval het roomijs waarop mevrouw G. is uitgegleden geen deel uitmaakte van de zaak, dat wil zeggen de vloerbekleding, doch eraan werd toegevoegd ten gevolge van de onhandigheid en de nalatigheid van een klant (...); dat de vloerbekleding, na reiniging, trouwens de eigenschappen bleef hebben die ze geschikt maakten tot het gebruik waartoe ze bestemd was en die ze dus, wat haar samenstelling en haar vorm betreft, nooit had verloren ; dat alleen de aanwezigheid van een vreemd voorwerp, dat er toevallig aan toegevoegd werd, door tijdelijke combinatie een gladde toestand heeft opgeleverd ; dat zulks zich even goed had kunnen voordoen in combinatie met onverschillig welke vloerbekleding, zowel in een onroerend goed als op een rijbaan»,

terwijn, het in de zin van artikel 1384, lid 1, van het Burgerlijk Wetboek, voldoende is dat het gebrek intrinsiek is aan de zaak onder bewaring, zonder dat zulk noodzakelijk betekent, zoals het arrest zegt, dat het gebrek inherent moet zijn aan de zaak, dat wil zeggen niet los te maken van de zaak, te meer nog blijvend en vrij van enige tussenkomst van een derde, waaruit volgt dat het arrest, door de vordering af te wijzen op grond van een onwettelijke definitie van het begrip gebrek van de zaak, een miskennis inhoudt van het wettelijk begrip gebrek van de zaak in de zin van het in het middel vermeld artikel 1384 en, bijgevolg, de in het middel vermelde wetsbepalingen en inzonderheid artikel 1384, lid 1, van het Burgerlijk Wetboek schendt :

Overwegende dat het arrest vaststelt dat eiseres op het terras van het door verweerder geëxploiteerd etablissement is uitgegleden op een plaats waar roomijs was gemorst ten gevolge van de onhandigheid of de nalatigheid van waarschijnlijk een klant ;

Overwegende dat het arrest beslist dat de eerste rechter ten onrechte verweerder aansprakelijk heeft verklaard wegens het gebrek van de zaak die hij onder zijn bewaring had ;

Overwegende dat het arrest hierop steunt dat «onder gebrek van de zaak moet worden verstaan een blijvend element dat inherent is aan de zaak, met uitsluiting van elke tussenkomst van een derde die niets te maken heeft met de fabricatie ervan, en met de levering ervan als zodanig, voor een welbepaald gebruik» ;

Overwegende dat, in strijd met wat het arrest zegt, het gebrek van de zaak waarvoor de bewaarder ervan krachtens artikel 1384, lid 1, van het Burgerlijk Wetboek aansprakelijk is, niet uitsluitend een blijvend element is dat inherent is aan de zaak en zich voordoet buiten elke tussenkomst van een derde ;

Overwegende dat het hof van beroep aldus niet wettelijk kon afleiden dat er in het onderhavige geval geen sprake was van een gebrek van de zaak ;

Dat het middel gegrond is ;

Over het *tweede middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 1148, 1315, 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 870 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, na de toepassing van artikel 1384, lid 1, van het Burgerlijk Wetboek te hebben uitgesloten, beslist

«dat de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek (...) evenmin van toepassing zijn, op grond dat zulks slechts het geval zou kunnen zijn indien de geïntimeerden bewezen, zoals zij dat verplicht zijn, dat appellat, op het moment dat mevrouw Gritten haar evenwicht verloor, het op de vinylvloer gevallen roomijs reeds had kunnen waarnemen en verwijderen ; bij gebrek aan een dergelijk bewijs, dat de geïntimeerden helemaal niet leveren, er slechts, tegelijkertijd, toeval en overmacht geweest kan zijn»,

terwijn, *eerste onderdeel*, overmacht moet worden bewezen door degene die zich erop beroept om te beweren bevrijd te zijn (artikelen 1315, inzonderheid lid 2, van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek), zodat het arrest, door te vermoeden dat, aangezien de eisers niet bewijzen dat verweerder het roomijs had kunnen waarnemen en tijdig de nodige maatregelen had kunnen nemen om de vloer te reinigen, «er slechts, tegelijkertijd, toeval en overmacht kan geweest zijn», de bewijslast omkeert inzake overmacht of toeval die de aansprakelijkheid uitsluiten (schending van de in het middel vermelde bepalingen en inzonderheid van artikel 1315, meer bepaald lid 2, van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek) en, bijgevolg, verweerder ten onrechte niet aansprakelijk verklaart (schending van alle in het middel vermelde bepalingen) ;

tweede onderdeel, zelfs in de onderstelling, quod non, dat het arrest aldus moet worden uitgelegd dat daarin het bestaan van een fout eenvoudig wordt uitgesloten, de motivering echter tegenstrijdig zou zijn, daar het beroep op overmacht noodzakelijk het bestaan impliceert zo niet van een fout dan toch van een tekortkoming die bij gebrek aan een rechtvaardigingsgrond normaal een fout zou vormen (artikel 1148 van het Burgerlijk Wetboek), waaruit volgt dat het arrest, enerzijds, het ontbreken van een fout, dat wil zeggen het ontbreken van een tekortkoming aan een verplichting zou vaststellen en, anderzijds het bestaan van een dergelijke tekortkoming zou vaststellen en tevens gerechtvaardigd zou achten, en het, bijgevolg, wegens die tegenstrijdigheid niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet) :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest, in strijd met wat het middel betoogt, niet zegt dat de eisers dienen te bewijzen dat de door eiseres geleden schade niet het gevolg is van toeval of overmacht doch wel dat zij het bewijs moeten leveren van het bestaan van bestanddelen van een fout bij verweerder ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest helemaal niet vaststelt dat de fout die verweerder zou hebben begaan door toeval of overmacht «gerechtvaardigd» is ;

Dat na, enerzijds, te hebben vastgesteld dat eiseres schade had geleden en, anderzijds, te hebben beslist dat verweerder daarvoor helemaal niet aansprakelijk was wegens een fout die hij zou hebben begaan, het arrest, dat weliswaar de fout van het slachtoffer zelf uitsluit, vaststelt dat de schade aldus werd tweegebracht door een niet bij de partijen liggende oorzaak en dat «er slechts, tegelijkertijd, toeval en overmacht kan geweest zijn» ;

Dat het middel, dat op een onjuiste uitlegging van het arrest steunt, in zijn beide onderdelen feitelijke grondslag mist ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest alleen in zoverre het uit-

spraak doet over de toepassing ten deze van artikel 1384, lid 1, van het Burgerlijk Wetboek en over de kosten ;

Verwerpt de voorziening voor het overige ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan en zegt dat de feitenrechter erover zal beslissen ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Bergen.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 FEBRUARI 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Van Leckwijck

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaten : mrs. Dassesse en Ansiaux

Erfdienstbaarheid—Ten behoeve van welbepaald perceel gevestigd recht van doorgang—Uitbreiding tot nevenliggend erf en verzwaring tot aanwending voor een andere bestemming.

Na te hebben geconstateerd dat een recht van doorgang alleen werd gevestigd voor een bepaalde villa als heersend erf, wat impliceert dat het recht van doorgang, luidens zijn titel, werd gevestigd enkel ten behoeve van het welbepaald perceel grond waar de villa werd opgericht en enkel tot een welbepaalde bestemming, met name de doorgang naar een villa, d.i. een privé-woning, kan de rechter dit door 's mensen toedoen gevestigd recht van doorgang niet uitbreiden ten bate van een ander, nevenliggend erf van dezelfde eigenaar, noch het verzwaren tot het aanwenden ervan tot een andere bestemming zoals het gebruik ten behoeve van een commerciële exploitatie of van een uitgebreid complex van appartementswoningen, al werden deze uitbreiding en verzwaring, in strijd met de vestigingstitel, reeds meer dan dertig jaar gedoogd.

M. e.a. t/ G. e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 18 november 1976 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Veurne ;

(...)

Overwegende dat de Rechtbank van Eerste Aanleg te Veurne bij vonnis van 23 juni 1923, waarvan de eisers een uitgifte overleggen, besliste dat, ingevolge een tussen de rechtsvoorgangers van de partijen op 20 april 1902 gesloten overeenkomst, het erf van de eisers bezwaard werd met een erfdienstbaarheid van doorgang ten behoeve van «de villa-Les Ancrettes» ;

Dat, blijkens het bestreden vonnis, G. Victor, rechtsvoorganger van de verweerders, aanvankelijk het goed «Les Ancres», gelegen op de hoek van de Zeedijk en van de Ankerweg, verwierf en naderhand voormelde «villa Les Ancrettes» die, zoals gezegd, het heersend erf was van genoemde erfdienstbaarheid ;

Overwegende dat de eisers bij conclusie lieten gelden : dat, blijkens het deskundigenverslag, de villa «Les Ancrettes» werd afgebroken en «bij heropbouw geïntegreerd in het naburig perceel dat een veel grotere oppervlakte beslaat» ; dat «de enige toegang tot de uitweg zich op dit moment situeert op het naburig perceel waar zich de eigenlijke dancing bevindt» ; dat de verweerders «pogen gebruik te maken van de uitweg ten voordele van het naburig erf, waarin de dancing gevestigd is en waarin zich ook vuilniskokers bevinden die enkel langs de uitweg geledigd kunnen worden» ; dat de eisers ook aanvoerden dat de verweerders «geen titel bezitten» ten aanzien van een erfdienstbaarheid van doorgang ten voordele van het naast het oorspronkelijk perceel «Les Ancrettes» gelegen erf ; dat de modaliteiten van een erfdienstbaarheid van doorgang niet door verjaring kunnen worden verkregen ; dat, nu het ter zake gaat om de vestiging van een nieuw recht van doorgang ten voordele van het erf gelegen naast het perceel «Les Ancrettes», dit recht evenmin door verjaring kan worden verkregen ;

Overwegende dat uit het voorgaande blijkt dat de eisers ten onrechte van een uitweg gewagen waar ze in feite een doorgang bedoelen ;

Overwegende dat het bestreden vonnis enkel releveert dat de versmelting in één complex van de twee voornoemde eigendommen, in strijd met de aanvoering van de verweerders, vóór 1948 tot stand kwam zodat dit complex «sinds meer dan dertig jaar heersend erf werd», doch geenszins de conclusie van de eisers beantwoordt waarin zij lieten gelden dat de erfdienstbaarheid uitsluitend ten behoeve van het perceel «Les Ancrettes» was gevestigd en dat de uitbreiding of de verzwaring ervan niet door verjaring kon worden verkregen ;

Overwegende dat, na te hebben geconstateerd dat het litigieuze recht van doorgang «alleen gevestigd werd voor de villa 'Les Ancrettes' als heersend erf», wat impliceert dat het recht van doorgang, luidens zijn titel, werd gevestigd enkel ten behoeve van het welbepaald perceel grond waar de villa «Les Ancrettes» werd opgericht en enkel tot een welbepaalde bestemming, met name de doorgang naar een villa, dit is een privé-woning, het vonnis dit door 's mensen toedoen gevestigde recht van doorgang noch kon uitbreiden ten bate van een ander, nevenliggend erf van dezelfde eigenaar, noch kon verzwaren tot het aanwenden ervan tot een andere bestemming zoals het gebruik ten behoeve van een commerciële exploitatie of van een uitgebreid complex van appartementswoningen, al werden deze uitbreiding en verzwaring, in strijd met de vestigingstitel, reeds meer dan dertig jaar gedoogd ;

Dat, door te beslissen dat de verweerders aanspraak mogen maken op deze uitbreiding en verzwaring van de erfdienstbaarheid, het vonnis de verbindende kracht van de vestigingstitel ervan miskent en de artikelen 691 en 702 van het Burgerlijk Wetboek schendt ;

Dat de eerste twee onderdelen van het middel gegrond zijn ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis ;

Beveelt dat van het thans gewezen arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter zal worden beslist ;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Ieper, zitting houdend in hoger beroep.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 22 FEBRUARI 1978

Voorzitter : de h. Legros

Raadsheer-rapporteur : de h. Screvens

Advocaat-generaal : de h. Declercq

Advocaat : mr. Pirenne

Verkeer—Richtingsverandering—Naar links afslaan—Tegenliggers—Fases van art. 19.3.2°.a en art. 19.3.3° Wegverkeersreglement.

De bepaling van art. 19.3.2°.a Wegverkeersreglement, dat de bestuurder die naar links afslaat op een rijbaan met tweerichtingsverkeer, zich naar links moet begeven zonder de tegenliggers te hinderen, doelt op de voorbereidende beweging die de bestuurder moet uitvoeren alvorens naar links af te slaan.

Art. 19.3.3°, volgens hetwelk de bestuurder die naar links afslaat, voorrang moet verlenen aan de tegenliggers op de rijbaan die hij gaat verlaten, heeft betrekking op de verplichting van de bestuurder die het door de tegenliggers bereden deel van de rijbaan wil oversteken.

Die twee teksten bedoelen respectievelijk een verschillende fase van de beweging. Uit de vergelijking ervan volgt niet dat art. 19.3.2°.a toepasselijk is op andere weggebruikers dan de tegenliggers op de rijbaan die de bestuurder die naar links wil afslaan gaat verlaten.

N. t/ B.

Gelet op het bestreden vonnis, op 28 november 1977 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Luik ;

I. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissingen op de strafvordering

1. ten laste van Léon Paul B. als medebeklaagde :

Overwegende dat eiseres niet bevoegd is om zich tegen die beslissing in cassatie te voorzien ;

2. ten laste van eiseres :

Over het eerste en het tweede middel samen, waarvan het eerste afgeleid is uit de schending van artikel 97 van de Grondwet,

doordat de rechtbank beslist heeft «dat de botsing zich heeft voorgedaan op het kruispunt van de twee afzonderlijke — zij het gelijknamige — door de beklagde bereden wagen, waarvan de door N. gevolgde weg eindigt op het kruispunt terwijl de door B. bereden weg voorbij de «rue des Moineaux» verder loopt,

terwijl die redengeving, op grond waarvan de rechtbank beslist heeft dat eiseres de regels inzake voorrang rechts geschonden heeft, niet antwoordt op de conclusie waarin eiseres betoogde dat als er ter plaatse van het ongeval al een kruispunt bestond, dat kruispunt gevormd werd door de weg «rue des Moineaux» enerzijds en door de weg «rue Saint-Maur» anderzijds, ook al vertoende deze laatste ter hoogte van de «rue des Moineaux» een rechte hoek, zodat er in voorliggend geval slechts sprake kan zijn van twee elkaar kruisende weggebruikers ;

het tweede, uit de schending van artikel 152 van het Wetboek van Strafvordering,

doordat eiseres, aan de hand van een door haar neergelegde minnelijke vaststelling van het ongeval, betoogd heeft

dat het ongeval zich hoe dan ook niet binnen het kruispunt heeft voorgedaan, en doordat de rechtbank, bij zijn beslissing dat het ongeval binnen het kruispunt is gebeurd, terwijl het enige haar ter beschikking staande objectieve gegeven het tegendeel uitwees, de formele bewijskracht van de akten miskend heeft :

Overwegende dat eiseres veroordeeld werd tot een geldboete van zestig frank omdat zij haar voertuig niet voortdurend goed in handen heeft gehad, haar snelheid niet geregeld heeft, de doorgang niet heeft vrijgelaten voor de van rechts komende bestuurder en niet in alle omstandigheden heeft kunnen stoppen voor een hindernis die voorzien kan worden ;

Overwegende dat de middelen geen betrekking hebben op de eerste twee overtredingen en dat de straf wegens die twee overtredingen alleen al wettelijk verantwoord is ;

Dat de middelen niet ontvankelijk zijn bij gebrek aan belang ;

En overwegende dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen in acht zijn genomen en de beslissing overeenkomstig de wet is gewezen ;

II. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de civielrechtelijke vordering jegens eiseres :

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van artikel 19.3.2° van het Wegverkeersreglement van 1 december 1975,

doordat de rechtbank beslist heeft dat de verweerder Paul Léon B. «voorrang rechts genoot, zich naar links moest begeven alvorens naar links af te slaan en blijkbaar op de rijbaan geen verkeerde plaats heeft ingenomen ; dat hij ertoe gehouden was, alleen de hem op dezelfde rijbaan tegemoetkomende bestuurders niet te hinderen»,

terwijl de vergelijking van de artikelen 19.3.2°.a en 19.3.3° van het Wegverkeersreglement uitwijst dat artikel 19.3.2°.a een algemene gelding heeft en toepasselijk is op alle tegenliggers, dat wil zeggen op de bestuurders waarvan de rijrichting de weg van de bestuurder die naar links wil afslaan niet zal snijden :

Overwegende dat waar het bepaalt dat de bestuurder die naar links afslaat «op een rijbaan met tweerichtingsverkeer, zich naar links moet begeven zonder de tegenliggers te hinderen», artikel 19.3.2°.a doelt op de voorbereidende beweging die de bestuurder moet uitvoeren alvorens naar links af te slaan ;

Overwegende dat artikel 19.3.3°, volgens hetwelk de bestuurder die naar links afslaat, moet «voorrang verlenen aan de tegenliggers op de rijbaan die hij gaat verlaten», betrekking heeft op de verplichting van de bestuurder die het door de tegenliggers bereden deel van de rijbaan wil oversteken ;

Overwegende dat die twee teksten respectievelijk een verschillende fase van de beweging bedoelen en dat uit hun onderlinge vergelijking niet volgt dat artikel 19.3.2°.a toepasselijk is op andere weggebruikers dan de tegenliggers op de rijbaan die de bestuurder die naar links wil afslaan gaat verlaten ;

Dat het middel faalt naar recht ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiser in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 20 APRIL 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters
Raadsheer-rapporteur : baron Vinçotte
Advocaat-generaal : de h. Velu
Advocaten : mrs. Van Ryn en Ansiaux

Verzekering—Verwezenlijking van het verzekerde risico—Bewijslast.

In beginsel moet de verzekerde of zijn rechthebbende die jegens de verzekeraar een recht op een betaling laat gelden, niet alleen de schade bewijzen, maar ook de gebeurtenis die de schade heeft veroorzaakt, en moet hij aantonen dat die gebeurtenis bepaald werd in het verzekeringscontract, d.w.z. dat het aangevoerde schadegeval door het contract was gedekt.

De partijen mogen evenwel, nu de regels inzake de bewijslast van een verplichting niet van openbare orde zijn, daarvan afwijken door de verzekeraar bij overeenkomst te verplichten tot het bewijs van het bestaan van een geval dat niet gedekt wordt door de waarborg en dat hij aanvoert.

N.V. Z. e.a./ V.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 oktober 1976 door het Hof van Beroep te Brussel uitgesproken ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1315 van het Burgerlijk Wetboek, 870, 871 en 876 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest, na te hebben vastgesteld dat het feit dat de wagen van de echtgenoot van verweerster van de weg was afgegaan en in een gracht was terechtgekomen, een ongeval was in de zin van de verzekeringspolis die zijn werkgever bij de eiseressen had afgesloten, in hoofdzaak beslist met afwijzing van het middel uit de conclusie van de eiseressen volgens hetwelk verweerster, ingevolge artikel 7 van de polis, niet enkel moest bewijzen dat het overlijden van haar echtgenoot te wijten was aan het ongeval doch dat het overlijden het uitsluitend gevolg van dit ongeval was, «dat geïntimeerde (thans verweerster) ongetwijfeld het ongeval moet bewijzen waarop haar vordering steunt ..., doch dat, als eiseressen op een exceptie, de appellanten (thans eiseressen) moeten bewijzen dat het overlijden volgt uit een omstandigheid die van de waarborg is uitgesloten», dat wanneer de waarborg zoals volgt uit artikel 7 van de polis onderworpen is aan de voorwaarde dat het overlijden het uitsluitend gevolg is van het ongeval, «men natuurlijk te maken heeft met een geval dat van die waarborg is uitgesloten, doch dat uit een dergelijk beding niet volgt dat geïntimeerde moet bewijzen dat dit geval van uitsluiting niet toepasselijk is» en dat «nu het ongeval en het overlijden enkele uren later vaststaan, en nu het ongeval bestond in een fout bij het besturen van een motorvoertuig dat, meegesleept door zijn vaart, omgekanteld is, de appellanten zouden moeten aantonen dat het overlijden ten deze een andere oorzaak heeft dan het ongeval» ;

doordat het arrest vervolgens beslist dat de eiseressen het hun aldus opgelegde bewijs niet geleverd hebben en bijgevolg, met bevestiging van het beroepen vonnis, verweersters rechtsvordering tot betaling van het verzekerde kapitaal gegrond verklaart,

terwijl de verzekeraar die, zoals ten deze de eiseressen, zijn waarborg weigert op grond dat het overlijden een andere oorzaak heeft dan het ongeval, geen beding van vrijstelling aanvoert waarvan hij de gegrondheid zou moeten aantonen met toepassing van het tweede lid van artikel 1315 van het Burgerlijk Wetboek, doch betwist dat aan alle voorwaarden van haar waarborg is voldaan ; in een dergelijk geval de begunstigde van de verzekering, ingevolge het eerste lid van hetzelfde artikel, moet aantonen dat alle contractueel overeengekomen voorwaarden vervuld zijn opdat bij overlijden het verzekerde kapitaal verschuldigd zou zijn en dat dus, met name, het overlijden het uitsluitend gevolg is van het ongeval wanneer zoals, ten deze, in de polis de verplichting van de verzekeraar tot betaling van het verzekerde kapitaal van een dergelijke voorwaarde afhankelijk wordt gesteld ; daaruit volgt dat het arrest, door de eiseressen te verplichten tot het bewijs «dat het overlijden te wijten was aan een van de waarborg uitgesloten oorzaak», dat wil zeggen «aan een andere oorzaak dan het ongeval», aan de eiseressen een bewijs oplegt dat zij niet moesten leveren en de bewijsorde omkeert, zoals die wordt bepaald in de artikelen 1315 van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek :

Overwegende dat in beginsel, krachtens de artikelen 1315, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek, de verzekerde of zijn rechthebbende die jegens de verzekeraar een recht op een betaling laat gelden niet enkel de schade moet bewijzen, doch ook de gebeurtenis die de schade heeft veroorzaakt en moet aantonen dat die gebeurtenis bepaald werd in het verzekeringscontract, dat wil zeggen dat het aangevoerde schadegeval door genoemd contract was gedekt ;

Overwegende evenwel dat de partijen, nu de regels inzake de bewijslast van een verplichting niet van openbare orde zijn, daarvan mogen afwijken door de verzekeraar bij overeenkomst te verplichten tot het bewijs van het bestaan van een geval dat niet gedekt wordt door de waarborg en dat hij aanvoert ;

Overwegende dat, volgens de vaststellingen van het arrest, artikel 7 van de verzekeringspolis bepaalde, dat «indien de verzekerde ten gevolge van een verkeersongeval hetzij onmiddellijk hetzij binnen het jaar overlijdt, de maatschappij het verzekerde kapitaal betaalt op voorwaarde dat het overlijden het uitsluitend gevolg is van het ongeval» ; dat het arrest zegt «dat wanneer de waarborg aan een dergelijke voorwaarde is onderworpen, men natuurlijk te maken heeft met een geval waarbij die waarborg wordt uitgesloten» ;

Overwegende dat uit het geheel van de motieven van het arrest en van de beslissing van de eerste rechter die het arrest overneemt, volgt dat het hof van beroep, op grond van een ontleding van de verschillende bedingen van de verzekeringspolis en met name van artikel 6 dat de verzekerde van een voorafgaand geneeskundig onderzoek vrijstelt, en van andere beoordelingselementen die het heeft aangegeven, beslist heeft dat, behalve wanneer men onderstelt dat eiseressen de oneerlijke bedoeling zouden hebben gehad de verzekerde te misleiden, welke onderstelling uitgesloten moet worden, moet worden aangenomen dat de verzekeraar, volgens de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen in de verzekeringsovereenkomst, nu het ongeval en het overlijden enkele uren nadien vaststaan, moest aantonen dat ten deze het overlijden aan een andere oorzaak dan dit ongeval te wijten is ;

Dat het arrest, door aldus aan de verzekeringsovereenkomst de wettelijke uitwerking toe te kennen die zij volgens

zijn uitlegging tussen de partijen heeft betrekkelijk de bewijslast, de in het middel aangehaalde wettelijke bepalingen niet schendt ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt de eiseressen in de kosten.

ARBEIDSHOF TE GENT

1e KAMER — 18 MEI 1978

Voorzitter : de h. De Sutter

Raadsheren in sociale zaken : de hh. L. Paeme en N. Paeme

Eerste advocaat-generaal : de h. Vandermeersch

Advocaten : mrs. De Vleeschouwer en De Vos

Arbeidsongeval—Begrip—Plotse gebeurtenis—Stresstoestand—Hartinfarct.

Er is slechts sprake van een arbeidsongeval in de zin van de Arbeidsongevallenwet wanneer er, benevens het letsel, een plotse gebeurtenis aanwijsbaar is die het letsel veroorzaakt. De plotse gebeurtenis moet minstens voor een deel vreemd zijn aan het organisme.

Ten deze kan het door een hartaanval getroffen kaderlid niet bewijzen dat aan dat vereiste is voldaan, in de eerste plaats omdat stresstoestanden ten hoogste over een lange termijn de totstandkoming van een deficiënte gezondheid bevorderen welke tot hartinfarct kan evolueren, en vervolgens omdat besprekingen tijdens een lunch niet als de plotse gebeurtenis die het hartinfarct heeft veroorzaakt, kunnen worden beschouwd.

N.V. A. t/ Van den B.

Overwegende dat geïntimeerde aanvoert dat hij in opdracht van zijn werkgever, de N.V. V., naar Zweden werd gestuurd om er aan besprekingen deel te nemen met een Amerikaanse delegatie nopens een eventuele vestiging van een assemblagebedrijf in de V.S.A. ;

Overwegende dat aldus kan worden aangenomen en ook niet betwist wordt dat zijn verblijf in Zweden en de besprekingen die er plaatsvonden, behoorden tot de uitoefening van zijn arbeidsovereenkomst ;

Overwegende echter dat getroffen in rechte het bewijs moet leveren dat er een «ongeval» plaatshad en dit door het aantonen van het bestaan van een «letsel» en door het aanwijzen van een «plotse gebeurtenis» (artikel 9 van de Arbeidsongevallenwet) ;

Overwegende dat het letsel, zijnde schending van de fysieke integriteit, in casu een opgelopen hartinfarct, bewezen is ;

Overwegende dat het begrip «plotse gebeurtenis», zoals het herhaaldelijk omschreven werd sedert de belangrijke rechtspraakevoluitie vanaf 1967 door het Hof van Cassatie (Cass., 26 mei 1967, *Pas.*, 1967, I, 1138 ; Cass., 20 juni 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 1179 ; Cass., 30 juni 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 1319 ; Cass., 8 oktober 1970, *Arr. Cass.*, 1971, 129 ; Cass., 20 januari 1971, *Arr. Cass.*, 1971, 490 ; Cass.,

10 november 1971, *Arr. Cass.*, 1972, 246 ; Cass., 12 januari 1972, *Arr. Cass.*, 1972, 466), door de wet van 10 april 1971 niet is gewijzigd ;

Overwegende dat het arbeidsongeval werd omschreven als zijnde een schielijke gebeurtenis die een lichamelijk letsel veroorzaakt en waarvan de oorzaak of één van de oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt ;

Dat hieruit volgt dat de «gebeurtenis» minstens voor een deel vreemd moet zijn aan het organisme van getroffene en dat het gevolg van deze gebeurtenis een plots karakter, het tegengestelde van een langzame evolutie, moet vertonen ;

Overwegende dat de jongste rechtspraak «duidelijk aanwijsbare inspanningen» tijdens de uitoefening van de arbeidsovereenkomst, gebeurd op de dag van het overlijden heeft aangenomen als een medebepalende oorzaak van een hartletsel (Cass., 22 september 1976, *R. W.*, 1976-77, 1175) ;

Dat ook een opwinding veroorzaakt ten gevolge van een vermeende inbraak in de werkplaats als dusdanig werd aangemerkt, zelfs al bleek dat getroffene latent lijdend was aan hartstoornissen (Arbeidshof Gent, 15 januari 1976, *A.R.* nr. 283/75) ;

Overwegende dat geïntimeerde beweert dat in casu het hartletsel werd veroorzaakt door een maandenlang presteren van overuren, door een voortdurende stresstoestand ingevolge de door hem uitgeoefende verantwoordelijkheidsfunctie en meer nabij, door de vermoeiende reis en de harde besprekingen gevoerd kort vóór het infarct ;

Overwegende dat vooreerst dient te worden opgemerkt dat geen enkel bewijs wordt overgelegd van een bestendig presteren van een groot aantal overuren ;

Dat indien wel kan worden aangenomen dat een kaderlid blootgesteld is een stresstoestanden eigen aan een dergelijke functie, deze toestanden hoogstens over een lange termijn een gunstig klimaat scheppen voor het veroorzaken van een deficiënte gezondheidstoestand, welke kan «evolueren» tot hartinfarct ;

Dat deze toestanden dan ook geen schielijke gebeurtenis uitmaken ;

Overwegende dat de reis naar Zweden, welke slechts voor twee dagen gepland was en per vliegtuig geschiedde, op zichzelf geen grote vermoeidheid kan hebben veroorzaakt ;

Overwegende derhalve dat in casu de elementen vervat in het dossier het niet mogelijk maken een duidelijk aanwijsbare oorzaak, vreemd aan het organisme van getroffene, aan te namen ;

Dat bezwaarlijk staande kan worden gehouden dat het spreken tijdens het eten als een plotse gebeurtenis kan worden beschouwd ;

Dat integendeel hartinfarcten vrij frequent voorkomen tijdens of kort na een omstandige maaltijd ten gevolge van de verhoogde inspanning geveerd van het hart door de optredende digestie ;

Overwegende dat niets erop wijst dat getroffene tijdens deze maaltijd, tijdens besprekingen, plotseling het voorwerp is geweest van een of andere druk in verband met zijn loopbaan, welke als een rechtstreekse oorzaak, al zij het voor een deel, van het infarct zou kunnen worden beschouwd ;

Overwegende derhalve dat geïntimeerde in rechte in gebreke is gebleven het bewijs te leveren van de «plotse gebeurtenis», zijnde de oorzaak, vreemd aan zijn organisme, welke het plotse optreden van het infarct op 30 januari 1975 zou hebben veroorzaakt.

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE HASSELT

1e KAMER — 10 APRIL 1978

Voorzitter : de h. Perilleux

Rechters : de hh. Clercx en Kleykens

Advocaten : mrs. De Coster, Van Helmont en Peeters

Wildschade—1. Spoedprocedure van art. 7bis van de wet van 28 februari 1882—Uitzondering op het gemene recht—2. Bijzondere termijn van hoger beroep—Toepassingsvoorwaarden—Aanvang van de termijn.

1. De spoedprocedure van art. 7bis van de jachtwet van 28 februari 1882 belet niet dat ook vergoeding van de opgelopen schade langs gemeenrechtelijke weg kan worden gevorderd, zodat deze spoedprocedure als een uitzondering op het gemene recht moet worden beschouwd en derhalve op beperkende wijze dient te worden uitgelegd.

2. De bijzondere termijn van hoger beroep van art. 7bis geldt slechts in zoverre de toekomstige appellante bij de uitspraak aanwezig of vertegenwoordigd was of, indien hij er niet aanwezig was, het vonnis hem bij aangetekende brief binnen drie dagen ter kennis werd gebracht.

Niet de verzending van het aangetekend schrijven doet de termijn lopen, doch wel de datum van de uitspraak.

Baron de M. t/ W. en Gemeente Herk-de-Stad

Gelet op het eensluidend verklaard afschrift van het vonnis van het vrederecht van het tweede kanton Hasselt van 29 juni 1976, uitspraak doende overeenkomstig de wet van 28 februari 1882, zoals gewijzigd en aangevuld door de wet van 4 april 1900 betreffende de herstelling van wildschade, specialiter de konijnschade.

Ontvankelijkheid van de hogere beroepen

Door de wet van 4 april 1900 werd onder art. 7bis in de wet van 28 februari 1882 een uitermate snelle procedure ingevoerd voor het opsporen, vaststellen en begroten van de schade toegebracht door wild, speciaal wilde konijnen.

Deze spoedprocedure belet evenwel niet dat ook vergoeding van de opgelopen schade langs gemeenrechtelijk weg gevorderd kan worden, zodat de spoedprocedure als een uitzondering op het gemene recht beschouwd moet worden en derhalve op beperkende wijze dient te worden uitgelegd.

Onder meer blijft zij uitsluitend voorbehouden voor de schade toegebracht door konijnen (R.P.D.B., verbo Responsabilités, nrs. 1124, 1136, 1138, 1141) (A.P.R., *Wildschade*, door Pauwels, nrs. 228 e.v.).

Als eenmaal het eindvonnis geveld is volgens art. 7bis hoger beroep slechts mogelijk is binnen vijftien dagen na de uitspraak.

Deze termijn is op te vatten als een vervaltermijn, doch de termijn van vijftien dagen geldt slechts in zoverre :

— de toekomstige appellante bij de uitspraak aanwezig was of vertegenwoordigd ;

— indien hij er niet aanwezig was, het (eind)vonnis hem bij aangetekende brief binnen drie dagen ter kennis werd gebracht (zie Cass., 4 december 1902, *Pas.*, 1903, I, 48 ; Cass., 22 december 1912, *Pas.*, 1912, I, 128 ; Cass., 5 juli 1934, *Pas.*, 1934, I, 351 ; R.P.D.B., verbo respons., nr. 1170).

Waar de verplichting het eindvonnis binnen drie dagen aan partijen ter kennis te brengen bij aangetekend schrijven, niet van aard is als aanvang te gelden van de beroepstermijn, (deze laatste begint te lopen vanaf de uitspraak), blijkt uit het advies van de procureur-generaal Van Schoor bij het arrest van het Hof van Cassatie van 4 december 1902 dat door deze betekening bij aangetekende brief beoogd werd te verhinderen dat een partij die op generlei wijze kennis kreeg van de uitspraak zich van het recht op beroep vervallen zou zien.

In die optiek is zonder meer duidelijk dat wanneer de procedure bij verstek gevoerd zou zijn (verzet uitgesloten zijnde door de genoemde wet) de betekening bij aangetekende brief in ieder geval vereist is om de korte *beroepstermijn* te doen lopen *vanaf de uitspraakdatum*, zodat bij ontstentenis van deze aangetekende kennisgeving de gemeenrechtelijke termijn van hoger beroep toepasselijk is (bovengeciteerde rechtspraak).

De tekst van art. 7bis laat dus toe te besluiten dat niet de verzending van het aangetekend schrijven de termijn van hoger beroep doet lopen, doch wel de datum van de uitspraak en het al of niet contradictoir karakter van de gevoerde procedure de verzending van het aangetekend schrijven noodzakelijk maakt.

Samengevat kan gezegd worden dat de korte termijn van vijftien dagen slechts toepasselijk is in zoverre het vonnis in tegenwoordigheid van partijen werd uitgesproken ofwel dit geschiedde bij hun afwezigheid *mits* betekening ervan binnen drie dagen.

Onder «*afwezigheid*» dient aldus, mede door het bovengeciteerde advies, verstaan te worden het verstek bij de debatten waardoor een partij onwetend moet worden geacht over de afloop van het geding.

Ten onrechte argumenteert beroeper bij de uitspraak niet aanwezig te zijn geweest door eenvoudig te verwijzen naar de omstandigheid dat het vonnis op een andere datum werd uitgesproken dan de sluiting van de debatten en de aanwezigheid van partijen niet vastgesteld werd in het bestreden vonnis.

Immers vermeldt het vonnis voor iedere partij «*verschijnend door...*» hetgeen ter zake als *aanduiding van aanwezigheid*, minstens *vertegenwoordiging* moet worden beschouwd, en hoewel niet meteen de lichamelijke aanwezigheid wordt vereist, in ieder geval bewezen is dat het om geen verstek gaat, in welk geval de korte termijn maar zou lopen *mits* betekening, zodat ook het vonnis a quo niet nogmaals moest aanduiden of partijen aanwezig of vertegenwoordigd waren, zulks kennende afgeleid worden uit de aanduiding van de partijen bij de aanhef van het vonnis.

Nu het vonnis aldus tegensprekelijk werd geveld op 29 september 1976 en het hoofdberoep pas werd aangetekend bij akte van 30 december 1976 dient, ook wat betreft de incidentele beroepen, besloten tot laattijdigheid en derhalve niet-ontvankelijkheid.

Daar immers partijen gekozen hebben voor de *speciale* procedure, dient, met toepassing van het beginsel «*electa una via non datur recursus ad alteram*», deze speciale rechtspleging in *haar geheel* te worden genomen en kan niet willekeurig voor één aspect ervan overgestapt worden naar het gemene recht, dit laatste immers niet door de wet van 4 april 1900 uitgesloten of verhinderd zijnde, doch zonder cumulatie.

(...)

NOOT—Zie PAUWELS, *Wildschade*, A.P.R., nrs. 262-263.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 22 december 1977

Geding—Rechtspersoon—Optreden in rechte—Vennootschap in vereffening—Vereffenaars.

De N.V. S., in vereffening, had op 6 juni 1975 een verzoekschrift tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord ingediend. Hierbij traden op de vereffenaars B. en H., aangewezen door de algemene vergadering van aandeelhouders van 12 juli 1974. De Rechtbank van Koophandel te Namen heeft bij vonnis van 2 oktober 1975 het akkoord gehomologeerd en twee vereffenaars, de heer B. en mr. Raisière aangewezen. Schuldeisers van de vennootschap hebben dan hoger beroep ingesteld tegen dat vonnis. Hun akte van hoger beroep was niet tegen de vennootschap gericht, doch alleen tegen mr. Raisière en de heer B., achter wier beider namen vermeld stond «handelend als vereffenaar in het gerechtelijk akkoord van de N.V. S.». De vereffenaars hebben de niet-ontvankelijkheid van het hoger beroep aangevoerd, omdat het tegen hen was ingesteld, zonder dat de concordataire vennootschap zelf in het geding werd betrokken, hoewel ze door de homologatie van het akkoord haar volledige rechtsbekwaamheid had teruggekregen. Het bestreden arrest, op 19 oktober 1976 door het Hof van Beroep te Luik gewezen, stelt echter dat de heer B. die tijdens de algemene vergadering van aandeelhouders van 12 juli 1974 door de concordataire vennootschap bij overeenkomst als vereffenaar was aangewezen, het recht had gekregen, behoudens bijzondere, uitdrukkelijke en afwijkende opdracht, alleen de vennootschap te verbinden door ondertekening van onderhandse akten of van akten opgemaakt door openbare of ministeriële ambtenaren, en zulks zonder «tegenover derden te moeten doen blijken van een voorafgaande beslissing». Het hof van beroep was bijgevolg van oordeel dat de betekening aan hem van de betwiste akte van hoger beroep, in een akkoordprocedure waarin hij reeds alleen was tussengekomen, het hoger beroep ontvankelijk maakte. De voorziening in cassatie door de vereffenaars en, voor zoveel als nodig, de concordataire vennootschap, werd verworpen.

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1319, 1320 en 1322 B.W., wordt beslist :

«Overwegende dat het middel het arrest enkel verwijt aldus de bewijskracht te hebben miskend van de clause van het proces-verbaal van de vergadering van aandeelhouders van de vennootschap S. van 12 juli 1974, volgens welke, 'tenzij een bijzondere opdracht is gegeven, alle akten waardoor de vennootschap in vereffening wordt verbonden, zelfs de akten waaraan een openbaar of ministerieel ambtenaar meewerkt, worden ondertekend door één van de twee vereffenaars die tegenover derde niet moet doen blijken van een voorafgaande beslissing' ;

«Overwegende dat, door bovenvermelde gronden, het arrest niet oordeelt dat voornoemde clause volstaat om de derden geldig hoger beroep te kunnen doen instellen tegen de vennootschap door hun hoger beroep alleen te richten tegen één van haar vereffenaars, doch beslist dat in het onderhavige geval het hoger beroep werd ingesteld in een procedure waarin, krachtens die clause, de vereffenaar B. alleen was tussengekomen namens de vennootschap in vereffening, zodat dit alleen tegen deze vereffenaar gericht hoger beroep de vennootschap geldig in het geding betrok ;

«Dat het middel, dat op een onjuiste uitlegging van het arrest berust, feitelijke grondslag mist.»

Het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 178 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, 27, 32 van de gecoördineerde wetten op het gerechtelijk akkoord en 703 van het Gerechtelijk Wetboek, wordt als volgt verworpen :

«Overwegende dat het arrest, zonder op dat punt te worden bekritiseerd, beslist dat het hoger beroep gericht werd tegen B., een vereffenaar, krachtens overeenkomst, van de N.V. in vereffening S. ;

«Dat het arrest, op de in het antwoord op het eerste middel vermelde gronden, kon oordelen dat het alleen tegen de vereffenaar

B. gericht hoger beroep de vennootschap geldig in het geding had betrokken ;

«Overwegende dat het hoger beroep dat tegen het bevoegde orgaan of organen van een rechtspersoon gericht is, in hun hoedanigheid van organen, moet worden beschouwd als een hoger beroep dat tegen de rechtspersoon zelf gericht is ;

(...)

«Overwegende dat het arrest het hoger beroep ontvankelijk verklaart niet omdat het gericht werd tegen de vereffenaars in het gerechtelijk akkoord, doch omdat het gericht werd tegen de vereffenaar krachtens overeenkomst B.»

(Voorzitter : de h. Trousse—Raadsheer-rapporteur : de h. Meeüs—Advocaat-generaal : de h. Colard—Advocaten : mrs. Van Ryn en Bützler — In de zaak : mr. Raisière en B. t/P.V.B.A. en H.).

Pol. Hasselt, 16 januari 1978

Onrechtmatige daad—Schade en schadeloosstelling—Regelingsvoorstel van schadeverwekker niet aanvaard door benadeelde—Deskundigenonderzoek besluitend tot dezelfde vergoedingsbasis—Kosten van het deskundigenonderzoek

De burgerlijke partij werd in een verkeersongeval betrokken waarbij ze slechts lichte verwondingen opliep. De verdachte werd voor dit ongeval volledig aansprakelijk gesteld en een geneesheer-deskundige werd aangesteld met de gebruikelijke opdracht.

De betwisting tussen partijen betreft de toewijzing van de gerechtskosten en meer bepaald de kosten van het deskundigenonderzoek, ten bedrage van 4.000 fr.

De verdachte beweert een regelingsvoorstel gedaan te hebben om de burgerlijke partij te vergoeden op dezelfde basis als thans uit het deskundigenonderzoek blijkt. De burgerlijke partij ontkent enig voorstel in die zin ontvangen te hebben.

Uitgaande van de veronderstelling dat de verdachte inderdaad een dergelijk regelingsvoorstel gedaan zou hebben, onderzoekt de rechtbank of in dat geval de kosten ten laste van de burgerlijke partij moeten komen.

«Een slachtoffer van een delictuele of quasi-delictuele fout (art. 1382 e.v. B.W.) is gerechtigd op volledige vergoeding.

«Een regelingsvoorstel van een schadeverwekker is alleen maar satisfactoriër wanneer het die volledige vergoeding waarborgt.

«In bepaalde gevallen en onder meer wanneer het gaat om gezondheidsschade en invaliditeit is de controle en de beoordeling of een regelingsvoorstel inderdaad satisfactoriër is voor het slachtoffer een zeer moeilijke opdracht. Volledige vergoeding onderstelt in een dergelijk geval dat op de kosten van de schadeverwekker een verificatie van de deugdelijkheid van het aanbod zou worden gedaan. Verificatie op kosten van de schadelijder zou ertoe brengen dat de vergoeding onrechtstreeks niet meer volledig zou zijn (vergelijk APR V^o «Deskundig Onderzoek» — eerste editie — 1351) ;

«De vraag wordt dan of de burgerlijke partij voor de verificatie van het bevredigend karakter van het haar gedane regelingsvoorstel billijkerwijze een gerechtelijke expertise mocht benaastigen.

«De concrete omstandigheden van de zaak in acht genomen, acht de rechtbank passend bevestigend op deze vraag te antwoorden.

«De concrete omstandigheden van de zaak in acht genomen, acht de rechtbank passend bevestigend op deze vraag te antwoorden.

«Inderdaad blijkt uit de expertise dat de burgerlijke partij onmiddellijk na het ongeval van 6 december 1975 klachten ter hoogte van de urinewegen is gaan vertonen en dat deze klachten medische verzorging vergden tot in juni 1976. De behandelende artsen van de burgerlijke partij zien in voorzichtige bewoordingen misschien een zekere binding of coincidentie tussen ongeval en klachten.

«In die omstandigheden kon de burgerlijke partij bona fide van gevoelen zijn dat een voorstel tot regeling op basis van een invaliditeit

van een halve maand niet satisfactor was en verificatie behoefde in een onderzoek dat ook voor de schadeverwekker bindend zou zijn. Vooral daar het voorstel tot regeling via de verzekeraar van de schadeverwekker geschiedde en algemeen bekend is dat — trouwens terecht — verzekeraars hun regelingsvoorstellen miniem houden.

«Verdachte is derhalve eveneens gehouden tot betaling der kosten van deskundig onderzoek.»

(Rechter : de h. Panier—Openbaar ministerie : de h. Pirard—Advocaten : mrs. Driessen en Warnants—In de zaak : H. t/ V.)

WETGEVING

DE 'ANTICRISISWETTEN' (WET ECONOMISCHE HERORIËTERING EN WET BUGETTAIRE HERVORMINGEN) VAN 4 EN 5 AUGUSTUS 1978. CONSTITUTIONEELRECHTELIJKE ASPECTEN EN BELANGRIJKE ECONOMISCHRECHTELIJKE BEPALINGEN

I. Een inleidend woord

Medewerkers aan het Instituut voor Handelsrecht (afdeling Economisch recht) en aan de afdeling Publiek recht van de rechtsfaculteit van de K.U.Leuven, zullen in de eerstvolgende afleveringen van dit tijdschrift enkele bijdragen publiceren waarin de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering en de wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen (*Staatsblad*, 17 augustus 1978), waar nodig kritisch, wordt gecommentarieerd. Deze commentaar kan onmogelijk alle bepalingen uit deze wetten aanraken. Eerstgenoemde wet bevat 155 artikelen (over aanmoediging van de tewerkstelling in de KMO's, fiscale bepalingen, maatregelen ter bestrijding van bedrieglijke praktijken der koppelbazen, hervormingen van de N.I.M. en de gewestelijke investeringsmaatschappijen, de gelijke behandeling van mannen en vrouwen, en tenslotte diverse volmachten). De wet van 5 augustus bevat 89 artikelen en betreft economische en financiële hervormingen, budgettaire hervormingen inzake nationale opvoeding, tewerkstelling en arbeid, sociale voorzorg, pensioenen, wijzigingen in de wetgeving op de economische expansie, de toepassing van de wet van 16 maart 1954 op de controle van overheidsinstellingen, nieuwe bepalingen inzake controle op het beheer van en overheids (—«beheers»—) overeenkomsten met ondernemingen die staatssteun genieten. Tenslotte geeft ook deze wet in zijn slotartikelen volmachten aan de regering.

De te publiceren bijdragen betreffen aspecten en onderdelen uit beide wetten waarmee de auteurs het best vertrouwd zijn. Guido De Clercq behandelt de hervormingen in de sector energie (art. 1-8 wet budgettaire hervormingen). Jacques Steenbergen schrijft een stuk over de ondernemingsrechtelijke bepalingen uit beide wetten (de wijzigingen aan het K.B. nr. 22 van 24 oktober 1934 en aan de vennootschapswet door Titel III, Hoofdstuk IV, afdelingen 2 en 3 van de wet economische heroriëntering en de boekhoudkundige bepalingen uit Titel I van de wet budgettaire hervormingen). Jules Stuyck heeft het in dat nummer over de nieuwe bepalingen in de wet op de handelspraktijken (Titel III, Hoofdstuk IV, afdeling 4 wet economische heroriëntering). Voor constitutioneelrechtelijke en legistische beschouwingen zorgt Leo Neels in een slotbijdrage.

Drie van de vier bijdragen behandelen economischrechtelijke voorschriften. Ook de wijzigingen aan de wetgeving op de economische

sche expansie (art. 1 e.v. wet economische heroriëntering), aan het statuut van de Nationale Kas voor Beroepskrediet (art. 33-35 zelfde wet), aan de vestigingwet (art. 45-48 zelfde wet), de hervorming van de N.I.M. en de G.I.M.'s (art. 98-115) en enkele andere bepalingen behoren tot het economisch recht. Zij zullen niet besproken worden.

Met de hoger medegedeelde selectie van vier onderwerpen hopen de auteurs een representatieve steekproef te geven van de drie facetten van de anticrisiswetten, m.n. bepalingen die tot particulariseren gericht zijn, structuurwijzigende suggesties (d.m.v. bevoegdheidsdelegerende bepalingen) en legistiek-constitutionele merkwaardigheden. Met deze selectie hopen ze tevens de voor de (rechts- en beleids-) praktijk heetste hangijzers te hebben aangeraakt.

Wanneer belangrijke uitvoeringsbepalingen van deze wetten verschijnen (bijv. inzake boekhouding en energiebeleid) zullen ze, voor zover mogelijk, in deze kolommen besproken worden.

II. De toevoegingen aan de wet betreffende de handelspraktijken van 14 juli 1971 door de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering (Hoofdstuk IV, afd. 4).

1. Op het moment waarop deze regels geschreven werden was bij de Raad voor het Verbruik een voorontwerp van wet tot wijziging van de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken hangende. Het voorontwerp werd begin 1977 door het departement van economische zaken vrij gegeven¹. Aan dit voorontwerp is nog een advies van de Raad voor het Verbruik van 9 april 1976 «over de principes waarmee rekening zou kunnen gehouden worden bij de hervorming van de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken» voorafgegaan. Tot een definitief wetsontwerp zal het de eerste maanden zeker niet komen. Eén ding staat vast : men overweegt een reeks ingrijpende maar grondig ter discussie voorgelegde wetswijzigingen vooral ter verhoging van het consumentenbeschermend gehalte en het globale handhavingsniveau van de wet².

¹ Zie een korte inhoudsopgave van het voorontwerp bij SWENNEN-VEROUGSTRAETE, *Kroniek van Belgisch economisch recht* 1976, S.E.W., 1978, p. 669-695.

² Zie vorige voetnoot.

Alsof de in vorige alinea bestaande hervormingspogingen onbestaande waren, laat de regering zonder enige consultatie en zelfs zonder enige uitleg³ door het parlement een ingrijpende toevoeging aan de WHP goedkeuren. Op de onhandigheid van deze wetgeving, de nieuwe artikelen 54bis, 55bis, 57bis en 59 WHP werd reeds in zeer afkeurende bewoordingen door J. Van Ryn⁴ gewezen. Ik deel zijn verontwaardiging t.a.v. zoveel legislatief geknoei, niet echter zijn elders meer gedetailleerde⁵ weergegeven restrictieve visie op het begrip eerlijke handelsgebruiken. Hierop kom ik nog terug.

2. Art. 95 wet economische heroriëntering last in hoofdstuk III WHP een artikel 54bis in. Dit artikel begint als volgt: «Als strijdig met de eerlijke handelsgebruiken kunnen onder meer beschouwd worden» waarna een opsomming volgt van een elftal wetsovertredingen, die geresumeerd luiden: het uitoefenen van een handels- of ambachtswerkzaamheid die niet als zodanig vermeld staat in het handels- respectievelijk het ambachtsregister (litt. 1 tot en met 6), het niet-naleven van de wetgeving op het bijhouden van sociale documenten (litt. 7), het niet-nakomen van RSZ-verplichtingen voor zijn werknemers (litt. 8), het uitoefenen van de activiteiten van uitzendbureau's zonder ter zake geldende verplichtingen (wet 28 juni 1976) na te leven (litt. 9), het niet-naleven van algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten (litt. 10)⁶, het verhinderen van het toezicht ingesteld krachtens de wetgeving betreffende het handelsregister, het ambachtsregister en het bijhouden van sociale documenten (litt. 11).

Met deze inlassing heeft de wetgever het sanctiesysteem van de WHP (zie verder het nieuw artikel 55bis) willen toepasselijk maken op bepaalde overtredingen die als zodanig niets met oneerlijke handelspraktijken te maken hebben⁷, maar veel meer met de ongeoorloofde (sociaal verwerpelijk geachte en bij wet verboden) uitoefening van een handelsactiviteit⁸. Het is daarbij waarschijnlijk nauwelijks een reductie van de wil van de «wetgever» indien de gemaakte handelsactiviteit «koppelbazerij» wordt genoemd⁹.

In dit doel is de wetgever niet, althans niet geheel, geslaagd. Effectief resultaat van art. 54bis is het bestaan van een «Fremdkörper» in de WHP, een doorbreken van de reeds manke systematiek van deze wet en de wettelijke erkenning van een maximale bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van koophandel, nl. tot het bevelen van de staking van een bedrijf. Misschien kan in het nieuwe artikel 54bis ook nog de onbedoelde en abrupte beslechting van een jurisprudentiële en doctrinaire discussie worden gelezen.

3. Eerste punt van kritiek

De wetgever is niet in zijn doel geslaagd de koppelbazerij of welke handelsactiviteit ook aan een *nieuwe* effectieve sanctie te onderwerpen. Art. 54bis zegt niets meer of niets minder dan dat de hoger opgesomde overtredingen van bepaalde beroepsuitoefeningsvoorschriften als strijdig met de eerlijke handelsgebruiken *kunnen* worden beschouwd. Art. 54bis is dus een niet-normatieve exemplatieve lijst die aan de blanconorm van art. 54 wordt toegevoegd. Art.

54bis is geen interpretatieve bepaling. Aan de rechter wordt enkel gesuggereerd *wat* hij in strijd met de blanconorm kan achten. Achter dit interpretatie-advies zit duidelijk ook het advies *dat* hij genoemde overtredingen in strijd met de blanconorm zou achten. Maar de rechter behoudt dus de mogelijkheid *elke* vordering ex art. 54bis af te wijzen indien hij de *opvatting* van de wetgever, dat de de daarin genoemde daden in het algemeen in strijd zijn met de blanconorm uit art. 54, niet deelt. Dit moge Van Ryn en Heenen¹⁰ die de equatie wetsovertreding — schending van de eerlijke handelsgebruiken, verwerpen, een reële troost zijn. Van Ryn's aanval op art. 54bis, omdat het door hem extensief genoemde interpretatie van art. 54 (nl. elke wetsovertreding als schending van de eerlijke handelsgebruiken) zou bevestigen, moet dus sterk gerelativeerd worden¹¹.

De draagwijdte van art. 54bis is, wellicht door een vergissing vanwege de wetgever, bij normale interpretatie zelfs nog veel kleiner dan uit bovenstaande beschouwingen reeds bleek. De vraag is zelfs of art. 54bis ooit een reële toepassing kan vinden. Onder reële toepassing wordt niet verstaan een bevel tot staken dat krachtens art. 54 ook reeds mogelijk was. Deze ernstige twijfels aan de substantie van de nieuwe bepaling, kunnen als volgt worden geadstrueerd. De vordering ex art. 54bis wordt vervolgd op verzoek van een der ministers die de Middenstand, Economische Zaken, Tewerkstelling en Arbeid en Sociale Voorzorg, onder zijn bevoegdheid heeft. Nu voorziet art. 54bis formeel niet in een vordering. Het expliciteert in de hoger beschreven zin enkel art. 54. Laat ons, vermits de tekst anders niet betekent, aannemen dat art. 57bis naar art. 54bis jo. art. 54 wil verwijzen. Dit zal de ministers niet veel verder brengen in hun vorderingsmogelijkheden: art. 54 verbiedt immers niet elke inbreuk op de eerlijke handelsgebruiken, maar slechts die inbreuken die de beroepsbelangen van andere handelaars of ambachtshuizen schaden of dreigen te schaden. Over de ontvankelijkheidsgrond die hierin bestaat dat de ministers normaal alleen maar in het algemeen belang optreden en dus geen «rechtstreeks en persoonlijk» belang (art. 17 en 18 Ger. W.) bij vordering tot staken ex art. 57bis kunnen bezitten, kan nog heengestapt worden door aan te nemen dat de wet van 4 augustus 1978 de ministers impliciet van het vereiste van art. 17 Ger. W. voor de hier besproken materie vrijgesteld heeft. Maar dan blijft toch nog de noodzaak voor de minister-eiser-in-stopzetting het bewijs te brengen van de schending van beroepsbelangen. Althans materieel-rechtelijk brengt dit niets nieuws t.a.v. de WHP zoals die er voor de wet van 4 augustus 1978 uitzag. Alleen bij een restrictieve interpretatie van art. 54 die bij een wetsovertreding benevens het bewijs van de dreigende schade en het oorzakelijk verband nog een bewijs van een aparte quasi-delictuele fout vereist¹² betekent art. 54bis een innovatie: want het fout-karakter van de daar genoemde inbreuken wordt wettelijk geconsacreerd. Door het woord «kunnen» in art. 54 wordt een discussie over dit fout-karakter echter geenszins uitgesloten. Dit is de enige reële materieel-rechtelijke draagwijdte van art. 54bis.

Het doel dat de wetgever nastreefde, m.n. te voorzien in de vordering tot staken uit de WHP voor een aantal overtredingen van sociale en handelswetten, had veel eenvoudiger en logischer¹³ maar

³ Zie de Memorie van Toelichting, *Parl. Doc. Senaat*, 1977-1978, nr. 415/1, p. 46 (m.b.t. art. 95).

⁴ Une législation maladroite, *J.T.*, 1978, p. 533-534.

⁵ VAN RYN-HEENEN, *Principes de droit commercial*, I, 2e ed., Brussel, 1976, nrs. 190 en 226.

⁶ Al betreft het hier, zoals in de andere punten, een wetsovertreding in materiële zin (K.B. tot algemeen verbindend verklaring), voor de practicus die vertrouwd is met Cass. 25 maart 1943, *Pas.*, 1944, I, 70, (geen vordering tot staken voor louter contractuele inbreuken) toch een merkwaaardige innovatie.

⁷ Al kunnen ze t.a.v. concurrenten onrechtmatige mededinging uitmaken (zie lager).

⁸ Tekenend voor de verwarring tussen de uitoefening van een handelsactiviteit en het auteurschap van een handelspraktijk is de Nederlandse versie van het nieuwe art. 22bis handelsregisterwet (art. 77) («Elke (...) persoon (...) die wenst in België een handelspraktijk uit te oefenen»).

⁹ Zie de samenhang met andere bepalingen uit de WEH (handelsregister, enz...), de bespreking in de Senaat, Verslag nr. 415/2, maar vooral het Kamerverslag, nr. 470/9, p. 49.

¹⁰ *t.a.p.*

¹¹ Overigens is de bewering van Van Ryn dat het Hof van Cassatie in zijn arrest van 4 juni 1976 (R.W., 1976-77, 176) de extensieve interpretatie zonder meer verworpen heeft erg betwistbaar (zie voor een meer genuanceerde interpretatie van het arrest SWENNEN-VEROUGSTRAETE, *t.a.p.*). Sinds het arrest van 27 mei 1977 (R.W. 1977-78, 668) kan er overigens aan getwijfeld worden of het Hof nog achter zijn arrest van 1976 staat. Zie in dezelfde zin I. VEROUGSTRAETE, Bevoegdheid van de Voorzitter (...), Studiedag LICCD, 8 juni 1977 (gestencild), p. 11.

¹² Zo VAN RYN-HEENEN, *t.a.p.*; anders (terecht) SWENNEN-VEROUGSTRAETE, *t.a.p.*, p. 686 die in art. 54 een toepassing zien van art. 1382 BW: de anticumulregeling inzake quasi-delictuele en contractuele aansprakelijkheid geldt dus ook t.a.v. art. 54 (zie Cass., 25 nov. 1943, *Pas.*, 1944, I, 70): hieruit een argument putten om ook aan een wetsovertreding het karakter van *perse* fout te ontzeggen (zo VAN RYN-HEENEN, nr. 190) is o.i. echter onjuist.

¹³ Zo ook VAN RYN, *J.T.*, 19, p. 533.

ook efficiënter kunnen worden bereikt door van genoemde overtredingen *per se* verboden binnen de WHP te maken.

4. Dat met art. 54bis een vreemd element in de WHP wordt binnengehaald zal wel duidelijk zijn. Toch deze nuancering: het niet respecteren van beroepsuitoefeningsvoorschriften of sociale verplichtingen kan uiteraard een vorm van oneerlijke mededinging zijn t.a.v. de ondernemingen die deze verplichtingen wel scrupuleus nakomen. In de systematiek van art. 54: de inbreuk op de eerlijke handelsgebruiken bestaande uit een overtreding van deze wetten schaadt de beroepsbelangen van andere handelaars. Art. 54bis heeft echter deze concurrentieverhoudingen niet op het oog. Wat bedoeld wordt is de actie van de regering (wegens onvoldoende doortastendheid of actiemiddelen van de parketten, de normaal bevoegde rechtbanken, de benadeelde ondernemingen of beroepsorganisaties?) tegen bepaalde hoofdzakelijk sociaalrechtelijke overtredingen te organiseren. Terwijl de minister van Economische Zaken krachtens art. 57, 2° lid, reeds in het algemeen (consumenten)-belang kon optreden, krijgen nu ook andere ministers bevoegdheden die in het traditionele Belgisch justitiële systeem aan de parketten toekwamen.

5. Met het nieuwe artikel 55bis wordt aan de voorzitter van de rechtbank van koophandel expliciet de bevoegdheid gegeven een onderneming te sluiten die één van de in art. 54bis opgesomde verplichtingen niet nakomt¹⁴. Het artikel luidt: «De voorzitter van de rechtbank van koophandel stelt het bestaan vast van een of meer tekortkomingen als bedoeld in art. 54bis. Hij kan aan de overtreder een termijn gunnen om aan de vastgestelde tekortkomingen een einde te maken of de staking van de werkzaamheid bevelen. Hij kan de opheffing van de staking toestaan zodra bewezen is dat die tekortkomingen verholpen zijn».

N.a.v. het bevel tot staken in art. 55 (en ook reeds het bevel tot ophouden in art. 1 K.B. nr. 55 van 23 december 1934) kan de vraag rijzen hoever de bevoegdheid van de voorzitter strekt. Vast staat alleen dat hij een welbepaalde daad moet viseren¹⁵. Met dit beginsel in overeenstemming zou het bevel zijn nog langer een ondernemingsactiviteit te voeren bijv. zonder inschrijving in het handelsregister (gesteld dat het gebrek aan inschrijving in strijd wordt geacht met art. 54). Dergelijke verstrekkende bevelen werden in het verleden nooit getroffen. De inschrijving zelf bevelen kan de voorzitter niet¹⁶. Misschien moet de regel dat het stakingsbevel duidelijk naar voorwerp moet omschreven zijn verder verfijnd worden. Deze discussie kan hier niet gevoerd worden. Alleen zij opgemerkt dat een dergelijk stakingsbevel in geen geval een sluitingsbevel kan zijn: de voorzitter beveelt niet de stopzetting van de handelsactiviteit als zodanig, maar het bevel stelt de onrechtmatigheid en strafbaarheid (zie art. 62, 1° lid, WHP) vast van deze handelsactiviteit zolang de handelaar zich niet naar de overtreden voorschriften geschikt heeft. In de rechtspraak wordt overigens aanvaard dat de voorzitter, aan de verweerder een termijn kan gunnen om aan de vastgestelde overtreding een einde te stellen. Dit laatste bepaalt het nieuwe art. 55bis eveneens. Krachtens laatstgenoemd artikel kan de voorzitter echter bovendien de staking van de *werkzaamheid* bevelen (cessation de l'activité). Hij kan dus, bij vastgestelde overtreding van art. 54bis het bedrijf als het ware sluiten¹⁷ en nog wel voor onbepaalde duur.

¹⁴ O.m. het niet-naleven van een algemeen-verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomst!

¹⁵ SCHRICKER-FRANÇO, *Concurrence déloyale*, Paris, 1974, nr. 142 met verdere verwijzingen.

¹⁶ Het is constante rechtspraak dat de voorzitter geen positieve daden kan bevelen (Cass., 16 nov. 1973, B.R.H., 1975, p. 216) (zie verder J.-J. EVRARD, *Les Pouvoirs du Juge et le respect de l'ordre en cessation*, Journées d'Etudes du Groupe Belge de la CICC, 8 juni 1978, (gestencild), p. 2).

¹⁷ Een echte sluiting is het niet. (Vgl. met art. 9, § 5 litt. b. W. 22 jan. 1945: de P.K. kan alle passende maatregelen treffen om het sluitingsbevel wegens inbreuk op de prijzenwet te doen eerbiedigen). Het voortzetten van het bedrijf wordt gewoon strafbaar, echter ook indien ondertussen de overtredingen werden stopgezet. Uit de discussie in de Senaatscommissie (over de tussenkomst van het Fonds

Ingevolge het laatste lid van art. 55bis is de uitoefening van de handelsactiviteit pas opnieuw geoorloofd (niet meer strafbaar) vanaf het moment waarop de rechter dit vaststelt.

6. Art. 96 WEH brengt ook een wijziging aan en een aanvulling op art. 59 WHP. De aanvulling betreft enkel de nieuwe vordering van de ministers. Deze wordt bij *verzoekschrift* en niet, zoals de gewone vordering tot ophouden bij dagvaarding¹⁸, ingesteld. De griffier roept de partijen op binnen de 7 dagen. De wijziging heeft een meer algemene draagwijdte. Terwijl in de oorspronkelijke tekst de schorsende werking van de strafvordering (algemene regel van procedurerecht) op zij werd gezet t.a.v. vorderingen tot staken, wordt nu bepaald dat geen enkele «vervolg» wegens dezelfde feiten, ingeleid voor een «ander rechtscollege» de voorzitter van de rechtbank van koophandel kan dwingen zijn uitspraak uit te stellen. Kennelijk wordt met «rechtscollege» beoogd de arbeidsrechtbanken te includeren. De nieuwe regel van art. 59 WHP betekent dus een afwijking op art. 565, 5°, G.W. («de rechtbank waartoe men zich het eerst wendt, heeft voorrang boven die waarvoor de zaak wordt aangebracht»). Gezien de algemene draagwijdte van art. 59 WHP wordt echter ook van art. 565, 2°, G.W. (voorrang van de rechtbank van eerste aanleg) en van art. 566 (inzake samenvoeging) afgeweken.

Tenslotte zij opgemerkt dat art. 61 WHP waarin het beginsel «le criminel tient le civil en état» t.a.v. handelspraktijken werd omgedraaid tot «le commercial tient le pénal en état» ongewijzigd blijft. De arbeidsrechtbank zal dus wel uitspraak kunnen doen ondanks het bestaan van een vordering tot ophouden.

J. STUYCK

voor sluiting van ondernemingen e.d.) blijkt dat de bedoeling van deze bepaling is een effectieve sluiting mogelijk te maken.

¹⁸ Krachtens art. 588 G.W. is een verzoekschrift slechts ontvanke-lijk in spoedeisende gevallen. De Voorz. Brussel heeft reeds verzoekschriften tot staken krachtens de WHP aanvaard (zie L. VAN BUNNEN, *Mise en oeuvre de l'action en cessation*, Journée d'étude de l'ICCD (reeds geciteerd), p. 9).

MEDEDELINGEN

Een nieuw Nederlands Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht

In juli 1977 werd in Nederland de *Vereniging voor Familie- en Jeugdrecht* opgericht. Deze vereniging voorzag kennelijk in een behoefte: na een eerste advertentie meldden zich ca 180 leden aan. Uit een onder de leden gehouden enquête bleek dat een meerderheid de oprichting van een tijdschrift wenselijk achtte.

Het *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* verschijnt zes maal per jaar en elke aflevering bestaat in principe uit 32 pagina's.

De redactieraad bestaat uit prof. dr. W. Delva, mevr. prof. mr. J.C. Hudig, prof. mr. Ch. Petit, prof. mr. A. Pitlo, prof. dr. F. Rigaux, dr. F. Vanheule en prof. mr. J. Wiarda en de redactie uit: mr. J.A.C. Bartels, mr. G. Delfos, Mr. A.G.J.J. Haandrikman, prof. mr. G.P. Hoefnagels, mr. J.A. Nota, prof. dr. J.M. Pauwels, mevr. prof. mr. M. Rood-de Boer, mr. S. Slagter, en prof. mr. C.J. Van Zeven.

In het zo pas verschenen proefnummer (0 nummer) is een verantwoording opgenomen, waaraan het volgende ontleend is:

Het tijdschrift beoogt een wetenschappelijk tijdschrift te zijn. Was er nu naast WPNR, NJB, HPS, RM Themis nog behoefte aan een tijdschrift specifiek op het terrein van het familie- en jeugdrecht? Voor de beantwoording van deze vraag zouden twee ontwikkelingen moeten worden bezien.

In de eerste plaats heeft de invoering van het Eerste Boek BW en de kort daaropvolgende herziening van het echtscheidingsrecht en de

nog in bewerking zijnde herziening van de jeugd(beschermings)recht de belangstelling voor dit deel van het recht sterk doen toenemen. In de praktijk kon een grote toename van het aantal familiezaken bij rechtbanken worden waargenomen. Los daarvan is er in het algemeen een sterke tendens te bespeuren de sociale kant van het recht meer accent te geven. Anders uitgedrukt: de ontwikkelingen op het terrein van de sociale wetenschappen hebben het recht met een nieuwe dimensie verrijkt. Het familie- en jeugdrecht dat uiteraard in het bijzonder op mensen en hun gedragingen betrekking heeft, liep aanvankelijk in vergelijking met bijvoorbeeld het strafrecht in dit opzicht enigszins achterop. Sociaal-wetenschappelijke onderzoeken in ons land op het terrein van het familie- en jeugdrecht dateren ook pas uit het zeer recente verleden. Deze onderzoeken hebben tevens grote delen van het familie- en jeugdrecht, die voordien het rustig bezit van juristen vormden, ter discussie gesteld. Juristen kunnen aan deze discussie niet voorbij gaan.

In de tweede plaats blijkt dat door het bestaan van gespecialiseerde wetenschappelijke tijdschriften op dit terrein van het recht zowel in West-Duitsland (*Zeitschrift für das Gesamte Familienrecht, Recht der Jugend- und des Bildungswesens*) als in België (*Droit familial*) artikelen aan bod kunnen komen die in meer algemeen-juridische bladen geen aftrek kunnen vinden. Zo is met name in West-Duitsland de publiekrechtelijke, administratiefrechtelijke kant van het personen- en familierecht maar ook van het jeugdrecht, die ten onzent zeer onderbelicht is gebleven, meer onder de aandacht gebracht en voor bestudering beter toegankelijk geworden.

In België is in januari van dit jaar het eerste nummer verschenen van het franstalige tijdschrift *Droit familial*. Het is opmerkelijk hoezeer volkomen los van elkaar de ontwikkelingen in beide landen toch parallel lopen. In dit verband kan gememoreerd worden dat ons Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht tevens tot functie heeft gekozen om binnen het Nederlandse taalgebied op het terrein van het familie- en jeugdrecht de Nederlandse en Belgische rechtstelsels regelmatig met elkaar te vergelijken, en de lezers met beide vertrouwd te maken. Het is ondermeer de bedoeling van de redactie het Belgische recht in Nederland beter toegankelijk te maken en andersom.

De bijzondere plaats die het jeugdrecht inneemt als een functioneel bepaald rechtsgebied dat de traditionele rechtsgebiedenindeling doorsnijdt kon eigenlijk in het verleden niet tot zijn recht komen. Met de oprichting van dit tijdschrift is beoogd een forum aan te bieden, waar zowel de privaatrechtelijke als de publiekrechtelijke facetten de volle aandacht kunnen krijgen. Immers velen van de lezersgroep waarop het tijdschrift zich richt, bewegen zich in beide sectoren van het recht. De redactie meent derhalve dat het jeugdstrafrecht en het jeugdstrafprocesrecht, waarvan de beoefening tot de dagelijkse taak behoort van dezelfde beroepsgroepen, binnen het bereik van dit tijdschrift behoren te vallen.

Notariële dagen te Gent over feitelijke scheiding en feitelijk samenleven.

Op 13 en 14 oktober 1978 werden te Gent de jaarlijkse notariële dagen gehouden, onder het dubbele thema «Feitelijke scheiding — Feitelijk samenleven»¹.

Prof. R. Dillemans, decaan van de rechtsfaculteit van de K.U.Leuven, gaf een inleiding op het eerste onderwerp. Hoewel het huwelijk voor de voorzienbare toekomst nog dé basisinstelling moet en zal blijven, constateert men talrijke situaties waar het kerngezin opengedrukt wordt, een feit waaraan ook de jurist niet kan voorbijgaan. Het pleit dan ook voor de realiteitszin van het notariaat dat het dergelijk thema op de dagorde van zijn studiedag stelt. Decaan Dillemans vatte de problematiek van het eerste thema samen in de vraagstelling of het enig alternatief voor het huwelijk-met-samenwoning de echtscheiding moet zijn, dan wel of in een rechtstelsel waar de echtscheiding niet eenzijdig opgedrongen kan worden geen

'derde weg', de feitelijke scheiding, georganiseerd moet worden. De (notariële) praktijk wordt immers geconfronteerd met vele problemen die door een feitelijke scheiding worden opgeworpen.

Over de feitelijke scheiding werd een referaat gehouden door dr. C. De Busschere, juridisch adviseur bij de Koninklijke Federatie van Belgische notarissen en auteur van een doctoraal proefschrift aangaande hetzelfde thema². Hij behandelde een zestal aspecten die inzonderheid de notariële praktijk aanbelangen, m.n. 1°) de bescherming van de voornaamste gezinswoning en van het huisraad in geval van feitelijke scheiding; 2°) het wettelijk beheer van de goederen van minderjarigen wier ouders feitelijk gescheiden leven; 3°) het afstammingsrecht, inzonderheid de ontkenning van vaderschap en de feitelijke scheiding; 4°) het huwelijksvermogensrecht en de feitelijke scheiding; 5°) de erfrechten van de langstlevende echtgenoot en de feitelijke scheiding; 6°) de echtscheiding op grond van feitelijke scheiding (W. 1 juli 1974, die door de referaathouder als een revolutionaire wet werd bestempeld, iets wat niet weinigen in twijfel zullen trekken. Over deze juridische problemen die de feitelijke scheiding voor het notariaat meebrengt werd weinig of geen discussie gevoerd. Wel werd gehandeld over het twistpunt of *de lege ferenda* aan de langstlevende echtgenoot een reserve dient te worden toegekend: de veelvuldige feitelijke scheidingen vormen immers een argument tegen het verlenen van een voorbehouden gedeelte. Ook werd ervoor gepleit om aan het huwelijk in de wetgeving een andere, positieve dimensie te geven. Decaan Dillemans liet in dit verband een proefballonnetje op in de richting van het proefhuwelijk.

Door prof. I. Claeys-Boùuvert van de R.U.G. werd een overzicht gegeven van de fiscale problemen die zich stellen bij feitelijke scheiding en bij feitelijk samenleven. Nadien handelde notaris B. Dubois, docent R.U.G., over de toepassing van het sociaal recht op de feitelijke scheiding en op het concubinaat. Hij verdedigde de stelling van de autonomie van het sociale recht t.o.v. het burgerlijke recht, maar constateerde toch ook de dubbelzinnigheid en hypocrisie van de wetgever, die in de ene tak van het recht bepaalde samenlevingsvormen negeert en in de andere tak er bepaalde voordelen aan verbindt.

Op het tweede onderwerp van de notariële dagen, het concubinaat, werd een inleiding gegeven door prof. F. Rigaux van de U.C.L. Hij wees op de evolutie in de geesten m.b.t. deze buitenhuwelijkse vorm van samenleven.

Over de burgerrechtelijke gevolgen van het feitelijk samenleven werd een referaat gehouden door N. Jeanmart, docent U.C.L. en auteur van een aggregaatsthesis over dit onderwerp³. Zij schetste de evolutie van de jurisprudentie aangaande verschillende deelproblemen van het concubinaat en kwam tot de conclusie dat er zich sinds een paar jaar een ommekeer in de rechtspraak heeft afgetekend, waarbij het stabiel en niet-overspelig concubinaat niet langer als strijdig met de goede zeden wordt beschouwd. Zij legde hierbij nogal de nadruk op twee recente cassatiearresten: het arrest van 6 juni 1975⁴ betreffende het recht van de concubine om van de biologische vader van haar in overspel verwekte kinderen de uitvoering te verordenen van diens in een civiele verbintenis omgezette natuurlijke verbintenis tot levensonderhoud; en het arrest van 16 januari 1976⁵ aangaande de mogelijkheid dat verwijten aan de concubine van de echtgenoot een grove belediging kunnen vormen in de zin van artikel 231 B.W. Tijdens de studiedag werd terecht opgemerkt dat hoewel beide arresten blijk geven van een zekere evolutie in de houding van het hoogste gerechtshof tegenover het buitenhuwelijkse samenleven, er van een werkelijke ommekeer nog geen sprake is; hetzelfde hof

² DEBUSSCHERE, C., *De feitelijke scheiding der echtgenoten*, Story, Gent - Leuven, 1978.

³ JEANMART, N., *Les effets civils de la vie commune en dehors du mariage*, Larcier, Brussel, 1975.

⁴ Cass., 6 juni 1975, R.C.J.B., 1976, 283, noot F. RIGAUX; J.T., 1976, 245; Arr. Cass., 1975, 1066, noot A.T.; en Pas., 1975, I, 964, noot A.T.

⁵ Cass., 16 januari 1976, R.W., 1975-76, 2349, noot J.M. PAUWELS; Pas., 1976, I, 560; Arr. Cass., 1976, 583; R.C.J.B., 1977, 571, noot F. RIGAUX.

¹ Bij de Koninklijke Federatie van Belgische notarissen is een boek te verkrijgen met de referaten, in beide landstalen, tegen de prijs van 350 F.

heeft immers in een ander nog recenter arrest, dat eveneens door N. Jeanmart werd aangehaald⁶, geslachtsbetrekkingen die door een man en een vrouw onderhouden worden buiten het huwelijk nog steeds als ongeoorloofd bestempeld.

Op grond van haar interpretatie van de heersende rechtspraak propageerde mev. Jeanmart het opmaken van zgn. concubinaats-overeenkomsten door de notarissen, waardoor personen die in concubinaat leven conflicten m.b.t. hun vermogen zouden kunnen vermijden. Clausules over de persoonlijke rechten van de partners zouden hierin niet kunnen worden opgenomen, omdat zij ongeoorloofd zijn o.m. doordat zij strijdig zijn met de vrijheid om te huwen. Bij haar referaat had zij, in navolging van de in Nederlandse publikaties verschenen modellen, een ontwerp gevoegd van een overeenkomst betreffende het vermogensregime van concubinerenden (wat in de pers reeds aanleiding gaf tot tal van commentaren).

Het referaat van mev. Jeanmart gaf, hoe kon het anders, aanleiding tot heel wat opmerkingen en discussie. Sommige notarissen waren van oordeel dat het concubinaat (nog steeds) tegen de openbare orde en/of de goede zeden was, en dat de notaris moet weigeren zijn medewerking te verlenen aan het opstellen van wat zij noemden een statuut voor een tweederangshuwelijk met verstotingsmogelijkheid op korte termijn. Andere notarissen erkenden dat buitenhuwelijks samenleven niet (meer) tegen de openbare orde noch tegen de goede zeden is, maar dat het notariaat er slechts aan kan denken contracten tussen concubinerenden op te stellen wanneer de rechtspraak ter zake ondubbelzinnig gevestigd is, gelet op de eventuele notariële aansprakelijkheid. Dit was ook een van de conclusies op het einde van de notariële dagen: zonder zelf een oordeel over het feitelijk samenleven te vormen werd daarin gesteld dat de evolutie van de recente rechtspraak niet belet dat voorzichtigheid geboden is bij het opstellen van akten tussen concubinerenden. Het wachten is derhalve op een nieuwe uitspraak van het Hof van Cassatie, die wellicht niet lang meer zal uitblijven gezien enerzijds de veelvuldige rechtspraak op dit gebied en anderzijds het controversieel karakter van de materie.

Tot slot dient nog te worden vermeld dat op de tweede dag van het congres een rechtsvergelijkende benadering van de twee thema's aan bod kwam, met referaten van notaris J. Vandebussche uit Lille, ere-voorzitter van de Franse 'Conseil Supérieur du Notariat', van prof. J.A. van Mourik van de Rijksuniversiteit te Leiden, en van prof. A. Malmström, emeritus hoogleraar aan de universiteit te Uppsala. Van Mourik maakte nogal wat ophef toen hij uiteenzette dat in Nederland over de strijdigheid van buitenhuwelijks samenleven met de openbare orde of de goede zeden alleen nog gesproken wordt bij wijze van grap, en dat het opstellen door Nederlandse notarissen van 'samenlevingsmodellen' schering en inslag is, waarbij het niet alleen gaat om contracten tussen twee personen van verschillend geslacht maar ook tussen personen van hetzelfde geslacht en zelfs om 'groepscontracten'.

Patrick Senaev

⁶ Cass., 23 juni 1977, R.W., 1977-78, 1996; J.T., 1978, 83.

BERICHTEN

Vereniging van Verzekeringjuristen

De vereniging van verzekeringjuristen (VJV) organiseert op 22 november 1978 om 18 uur in de lokalen der A.B.B., Lange Nieuwstraat 32 te 2000 Antwerpen, een discussieavond rond het thema «De produkten-aansprakelijkheid juridisch-economisch bekeken». Spreker is prof. H. Cousy, docent aan de K.U.Leuven.

Belangstellenden kunnen voor inlichtingen en inschrijving terecht bij dr. jur. R. Syts, tel. 36.98.70, binnenpost 264, tijdens de kantooruren en nadien 76.88.58.

TIJDSCHRIFTEN

Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie

Vol. 1978 LXIV. Nr. 2.

Grzegorz Leopold Seidler, Die Grundidee der Rechtsphilosophie—Enrique P. Haba, Hermeneutik contra Rechtswissenschaft—Vinit Haksar, The Nature of Rights—Herbert Uppendahl, Eudämonismus und Wohlfahrtsstaat—Joachim K.H.W. Schmidt, Sociology of Law and the Governmental Structure Required—Hartmut Kliemt, Die Marxsche Wertlehre als Grundlage der Dialektik—Hans Reiner, Was heisst und wie übersetzt man «right» und «wrong» als Grundbegriffe der Moral ins Deutsche?—Thomas-M. Seibert, Zur Theorie juristischer Argumentation. Notizen aus der Arbeit mit Gerhard Sturcks gleichnamigen Buch—IVR-Informationen—Rezensionen.

Der Staat

17. Band 1978. Heft 2.

Josef Isensee, Wirtschaftsdemokratie—Wirtschaftsgrundrechte—Soziale Gewaltenteilung—Rainer Eckertz, Die Kompetenz des Bundesverfassungsgerichts und die Eigenheit des Politischen—Georg Gesimann, Ein Sommernachtstraum vom ewigen Frieden, Interpretation und Paraphrasen zu Heinrich von Kleists «Prinz Friedrich von Homburg»—Berichte und Kritik—Buchbesprechungen.

Rechtstheorie

9. Band 1978. Heft 2.

Ota Weinberger, Die logischen Grundlagen der erkenntniskritischen Jurisprudenz—Albert Bleckmann, Zur Strukturanalyse im Völkerrecht—H.W. Erdtmann, Eine eigenständige Rechtssprache—Berichte und Kritik—Buchbesprechungen.

Northwestern University Law review

Volume 72. Sept.-okt. 1977. Nr. 4.

Bernard Schwartz, Of Administrators and Philosopher-Kings: The Republic, the Law, and Delegations of Power—Robert Plotkin, Limiting the Therapeutic Orgy: Mental Patients «Right to Refuse Treatment»—Mayrt G. Freed, Executive Official Immunity for Constitutional Violations: An Analysis and a Critique—Michael H. Graham, Nonstenographic Recording of Depositions: The Empty Promise of Federal Rule 30(b)(4)—Comment: Judicially Required Rulemaking as Fourth Amendment Policy: An Applied Analysis of the Supervisory Power of Federal Courts.

Tijdschrift voor Notarissen

ig. 42. juli-aug. 1978, nr. 7-8.

R. Deblauwe, De belasting op de meerwaarden op gronden in privé-vermogen (De nieuwe regeling sinds de wet van 22 december 1977)—Rechtspraak—Notariaat.

ig. 42. sept. 1978, nr. 9.

M. Thuisbaert, Wijziging van de huwelijksovereenkomst en controle van de rechter (B.W. art. 1395)—Rechtspraak—Bestuurlijke beslissingen—Notariaat.

Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis

Vol. XLV-1977, nr. 2.

G.C.J.J. van den Bergh and B.H. Stolte, The Unfinished Digest and Edition of Henrik Brenkman, A Pilot-Survey and Edition of Digest 9, 2 ad legem Aquiliam—H.J. Scheltema, Das Kommentarverbot Justinians—Filippo Ranieri, Rechtsgeschiede en quantitative Geschiede, Die Verwendung historisch-quantitativer Methoden bei der Auswertung der Notariaatspraxis in der neueren Privatrechtsgeschiede—C. van Nieuvelt, De codificatie van het Nederlandse huwelijksrecht rond 1800.

Info-Jura

ig. 5. mei-juni 1978, nr. 5.

Rechtspraak—rechtsleer.

De Verzekeringswereld

ig. 16. juli-aug., nr. 187.

I. Sollie, de dollar in het nieuws—J. Van de Ryck, Komt het dan toch tot nationalisering van de arbeidsongevallenverzekering?—H. De Graef, De verzekering van het atoomrisico in België—H. De Graef, Brandpreventie op zijn Amerikaans—A.G. Mertens, Voetpaden als struikelopstakels op de weg.